

„...nem a kortárs családi lét múltó aberrációja”

Családdefiníciók és családelméletek az angolszász szociológiai irodalomban

CZIBERE IBOLYA* – MOLNÁR ÉVA**

* Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Politikatudományi és Szociológiai Intézet

** Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program

„Az új családformák sokszínűsége egy természetszerű jellemző, nem a kortárs családi lét múltó aberrációja”¹

Bevezetés

A világban végbemenő változások közül az egyének számára azok a legfontosabbak, amelyek a magánéletükben történnek – a kapcsolatokban, családban, házasságban, szerelemben és szexualitásban (Jamieson 2011). Napjainkban az egyéni életút mérföldköveinek sorrendje már tetszőlegesen felcserélhető vagy kihagyható, nem létezik a korábbiakhoz hasonlóan minden emberre érvényes értékrend (Giddens 1999) és nem létezik minden ember számára ideális családforma sem.

A kutatók a családok vizsgálatokor egyaránt alkalmaznak elméleti és kutatás-módszertani modelleket. Az elmélet és a kutatás szorosan összefonódik, optimális esetben az elméleti szempontok irányítják a kutatókat a feltárandó területek, a megfogalmazandó koncepciók és az alkalmazandó metodikai eszközök felé. A családformák és működésük társadalmi közege annyira összetett, hogy a család vizsgálatokor lehetetlen csupán egyetlen irányelv szerint vizsgálgódni. Noha mindenki rendelkezik ismeretekkel a családról, az általuk megélt tapasztalati valóság nem feltétlenül esik egybe az igazsággal. A média által sugalmazott képek és a józan gondolkodás ésszerűnek tűnő diktátumai könnyen félrevezetőek lehetnek. A társadalmi közmegeállapodáson alapuló realitás könnyen torzíthat a családok valódi ismérvein. A tudományos kutatás módszerei által közelebb kerülhetünk a család rendszerének valódi megértéséhez, mintha személyes tapasztalataink vagy a média álvalósága alapján formálnánk véleményt. Mindenki családban nő fel, így ismeretekkel rendelkezik a család és az együttélések intézményeiről. A személyes tapasztalataik valóban információval látják el őket, ugyanakkor szemellenzőként is működnek. Saját családját mindenki normálisnak vagy tipikusnak tartja. Ha pl. valaki nagycsaládban nőtt fel, amelyben nagyszülők, nagynénik, nagybácsik együtt éltek (még ha átmenetileg

¹ Stacey (1996: 54) idézi Martint és Bumpasst (1989).

KÖZELKÉP – Tanulmányok

is), a nagycsalád modelljét tekinti majd természetesnek. Az efféle szemléletmód már kisgyermekkorban kialakul, így sokan bizonyos családmodelleket teljesen természetesnek vagy magától értetődőnek tartanak, holott egyáltalán nem azok. Vannak olyan családok, amelyekben a vitás ügyeket megbeszélik, esetleg hangos szavak kíséretében vitatják meg, míg másutt az ellentmondásosnak tűnő helyzeteket, témákat messze elkerülik. Lehet, hogy egyes családokban a családtagok sok időt töltenek egyedül, például csendben olvasnak, addig egy másik családban figyelmeztető jelnek számít, ha egyik vagy másik családtag szótlánul üldögél a konyhaasztalnál. A személyes élményeik alapján úgy vélhetik, hogy a többi család élete is olyan, mint az övék. Sokszor megrögzötten ragaszkodnak a tapasztalataikra épülő gyakran irreális családképhez.

Ha a személyes tapasztalatainkon túl kitekintünk, észlelhetjük, mások milyen családban élnek. A tudomány az a logikai rendszer, amely tudásra és szisztematikus megfigyelésre épül, és empirikus bizonyítékkal támasztja alá az általunk érzékelt valóságot. A tudományos metódus magába foglalja a megfigyelt adatok teoretikus feldolgozását, értelmezését, meghatározza azt, hogy melyik magyarázat illik leginkább a megismert adatokra. Az állítás fordítva is igaz: az elméletek hipotéziseket, feltevéseket is állíthatnak a valóságról, amelyek további kutatások alapját képezhetik. A kutatási eredmények kumulatív természetűek. Egyik vagy másik szemléletmód idővel komolyabb bizonyítást nyerhet, mint a többi. Ismert tény például, hogy a gyermekek születésével egyidejűleg, a gyermeknevelés kihívásai és az új helyzethez való szükségzerű alkalmazkodás miatt megkezdődik a házasság vagy együttélés felhőtlenül boldog időszakának hanyatlása (Twenge Campbell Foster 2003). Ez utóbbi megállapítást nem olyan kedvező hallani. De egy kutató munkája során mindig objektív módon jár el, „az objektív megközelítés lényege, hogy a tények önmagukért beszélnek, mentesek a kutató személyes értékítéletétől és elfogultságától” (Macionis 2006: 18). „A kutató feladata az, hogy akár nézetei ellenére is felfedje az igazságot” (Macionis 2006: 18).

1. Mi a család?

A korai amerikai szerzők definícióinak egy része szerint a család olyan társadalmi csoport, amelyet közös háztartás, gazdasági együttműködés jellemez, legszűkebben két olyan személyből áll, amelynek tagjai között szexuális kapcsolat áll fenn, akik reprodukciós viszonyban állnak egymással (Murdock 1949). Klasszikusnak számító művükben a *The Family: From Institution to Companionship* (1953) Ernest W. Burgess és Harvey Locke – a szociológia egyik korai képviselőjével, Charles Cooley-val egyetértésben – a családot egy elsődleges csoportnak tekinti, amelyben a csoporttagok között közeli, face-to-face kapcsolat áll fenn. Az elsődleges csoporttal szemben (amelybe a barátság is beletartozik) a másodlagos csoport tagjai egymással távo-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

labbi, gyakorlati kapcsolatban állnak, a tagok között nincs érzelmi kötelék (például a szakmai vagy üzleti kapcsolatok során). Az elsődleges csoportban a tagok teljes értékű emberként kommunikálnak egymással. Együtt sírnak, együtt nevetnek, közös élményekben osztoznak, vitákat folytatnak, hiszen ez is hozzátartozik az emberi együttéléshez. Az egyének az elsődleges csoportban elfogadottnak érezhetik magukat, és pontosan tudják, hogy a többiek önmagukért szeretik őket. Burgess és Locke családfogalma szerint a családi interakció a társadalmi szerepek hagyományos (heteroszexuális, házastársi viszony, nemi különbségekre épülő) kontextusában értelmezhető, elméletükben a spontaneitás, az individualitás és az intimitás nem kapott hangsúlyt. Napjaink társadalomtudósainak nagy része továbbra is az alapvető szociális funkciókat, a gyermeknevelést, a gazdasági közösséget, valamint a közös háztartást tekinti a család alapvető feladatának. A kutatók jelentős része azonban nagyobb hangsúlyt helyez a család által nyújtott közösségi összetartozás érzésére, valamint az érzelmi támogatásra is. A mai felfogás szerint a családot nem szükségszerűen jellemzi törvényes házasság, vérségi kapcsolat, vagy örökbefogadás, a családi összetartozás és az egymás iránti elkötelezettség más formákban is megnyilvánulhat (Struening 2002).

MÁR NEM LÉTEZIK TIPIKUS CSALÁD?

Egészen napjainkig a társadalmi, a vallási és jogi fogalomtár a családot alapvetően a nukleáris vagy szűk családdal azonosította, amelyben a szülők és leszármazottaik közös háztartásban élnek. Az 1950-es évek nukleáris családdmodelljébe – családfenntartó, kenyérkereső férj, háztartásbeli feleség, gyerekek – mára a családoknak alig néhány százaléka illik bele (Fields 2004). A társadalomtudósok többé nem beszélhetnek családfenntartó férfi, illetve háztartásért felelős női szerepekről, a kétkeresős háztartás vált jellemzővé, sőt jó néhány családban a hagyományos szerepek cseréje is megtörténik (családfenntartó feleség, háztartásbeli férj). Egyre elterjedtebbek a korábban ismeretlen családformák: egyszülős családok, mostohacsaládok, homoszexuális együttélések, homoszexuális és lesbikus házasságok, illetve háromgenerációs családok.

A háztartás fogalma szélesebb kontextusban értelmezhető, mint maga a család, mivel a nem családi berendezkedéseket is felöleli. A huszadik század során a háztartások létszámának csökkenése, illetve szerkezetének egyszerűsödése vált megfigyelhetővé. Csökkent a többgenerációs együttélések aránya és ezzel párhuzamosan jelentősen nőtt az egyszemélyes háztartások száma is. Napjaink legjellemzőbb háztartástípusában az együtt élő partnerek gyermek nélkül élnek. Ennek hátterében állhat a felnőtt gyerekek elköltözése a szülői házból, illetve gyakori eset, hogy a házaspárnak még nem született közös gyermeke, vagy esetleg nem is terveznek gyermekvállalást.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

A család új definíciói

A család fogalmának újraértelmezésében nem csupán a társadalomtudósok és a jogi szakemberek vesznek részt. A fogalomalkotás körüli dilemma már jóval túlmutat az akadémikus kereteken. A család tradicionális jellegének elvesztésével párhuzamosan a családjogi definíciója is átalakulóban van, egyre rugalmasabbá kezd válni. A törvénykezés, a kormányzati szervek, sőt bizonyos mértékben még az olyan önálló hivatali szervezetek, mint például egy biztosítótársaság is, kénytelen egy új családdefiníciót alkotni. A jogi kérdésekben a család fogalmának meghatározásakor a közös lakóhely, a gazdasági érdekközösség, valamint a stabilitás és az egymás iránti elkötelezettség ténye döntő (Dunphy v. Gregor 1994).

A kortárs szerzők a család definíciójában a többféle értelmezési lehetőséget igyekeznek összekapcsolni. A család szexuális tartalommal bíró, vagy szülő-gyermek, vagy rokonsági viszonyra épülő kapcsolat, amely származás, házasság, együttélés vagy örökbefogadás által köttetik, a családtagok (1) gazdasági egységet alkotnak, gondoskodnak a kiskorú családtagokról, (2) azonosságtudatuk a csoporthoz fűzi őket, és (3) elkötelezettek a csoport fennmaradása érdekében. Az ilyen hangsúlyú családdefiníciók a gyakorlati és objektív kritériumokat szociálpszichológiai elemekkel ötvözik.

A szociológus Frank Furstenberg családfelfogása jól illusztrálja a család fogalmának összetettségét. „A család-definíció magába foglalja a vérségi, jogi kötelekeket, az örökbefogadás által létrejövő kapcsolatot, beleértve az informális kötelekeket, amelyek közé sorolható a képletes vagy társadalmi megállapodás szerinti rokonsági viszony” (Furstenberg 2005: 810).

Idővel, ahogyan a családok elvesztették szigorúan strukturált szerkezetüket, az emberek egyre kevesebb életre szóló döntést hoztak. A házasságon kívüli kapcsolatok a párkapcsolatok nagyobb szabadságát teszik lehetővé a fiatalok számára, így a meghozott párkapcsolati döntések könnyebben módosíthatók. A korábbi döntések persze következményekkel járnak és a későbbi választásokat is meghatározhatják. Manapság az emberek nagy százaléka élete során átértékeli korábbi, családdal kapcsolatos döntéseit és szívesen választ új alternatívákat. A jó döntések mindig tudatos mérlegelést követően születnek. Az egyének döntési folyamat során a lehetséges alternatívák feltárása mellett megtapasztalhatják a döntéseiket befolyásoló társadalmi nyomást. Az embereket ugyanis a társadalom norma- és hitrendszere komolyan befolyásolja. A személyes döntések mindig gazdasági és közösségi erők, strukturális korlátok között születnek. Leegyszerűsítve akár azt is mondhatnánk, hogy a személyes döntéseink és magatartásunk a környezet által determináltak. A folyamat azonban visszafelé is működik, az emberek is hatással vannak a környezetre, a társadalomra. Az egyén társadalmi változásokat generálhat, amikor új távlatokat nyit közössége számára. A változás a másokkal folytatott kommunikáció nyomán is létrejöhet, de társadalmi szervezetekhez politikai elköteleződés útján is kialakulhat.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

Az emberek sokszor nem az általánosan elfogadott csoport- vagy kulturális normákat követik, hanem egy szűkebb közeg által meghatározottan élik az életüket. Ez a felfogás akár az együttélés vonatkozásában is értelmezhető. Negyven évvel ezelőtt az Egyesült Államokban a társadalom többsége a házasság nélkül együtt élő párokat még erkölcsstelennek kiáltotta ki. Az 1970-es években azonban jó néhány egyetemi hallgató a kollégiumi szabályokat felrúgva összeköltözött. Példájukat egyre nagyobb számban követték a fiatalok, öregek, diákok és hétköznapi emberek. Az élettársi kapcsolatban élő párok számának szaporodásával a szigorú társadalmi konvenciók is enyhülni kezdtek. Idővel az élettársi viszony „mainstream” mozgalommá kezdett válni (Smock – Gupta 2002). Sok vallásos ember még ma is elutasítja az élettársi viszony létjogosultságát, ennek ellenére ma is nagyon sokan választják az együttélésnek ezt a formáját. A társadalmi tényezők háromféleképpen befolyásolhatják az emberek választásait. A legkönnyebb választásnak az tűnik, ha a közösség által preferált alternatívákat követik az emberek. Az 1950–60-as években, amikor a mainál fiatalabb korban kötöttek házasságot, a nők tanulmányaik befejezését követően hamar házasságra léptek, a férfiak húszas éveik derekára már családos emberek voltak. Manapság azonban az egyedül élés tűnik praktikus választásnak.

A társadalmi tényezők a rendelkezésre álló alternatívák bővítésével is befolyásolhatják a személyes döntéshozatalt. A beszerezhető fogamzásgátlókkal például szabályozható a család mérete, a tablettáknak köszönhetően a szexuális aktivitás mellett a házasságkötés későbbre halasztható, a nem kívánt terhesség esélye pedig minimálisra csökken. A születésszabályozás új formái a gyermekvállalás szabad választásának lehetőségét is megteremtik. Míg a premodern társadalomban meghatározottak voltak a társadalom újratermelődésének biológiai keretei, addig a szexuális forradalom eredményeként a szexualitás szabadon formálható interakcióvá vált, az identitás és az ontológiai biztonság megteremtésének is kiemelt terepévé. A szexuális élet alapvető elemei gyökeresen megváltoztak a nyugati világban, a reprodukciós funkciója háttérbe szorult, amely lehetővé tette a szabályozó társadalmi tradícióktól való eltávolodást (Giddens 1992).

A család, ahová tartozunk

Mindegy, hogy a konvencionális nukleáris családról vagy egy tágabb értelemben vett új családformáról beszélünk, a család az a közeg, ahová az egyének tartoznak, s amely a családi emlékek és tradíciók őrzője vagy archívuma. Az azonosságtudat, a családi öntudat és az egyéni énkép fejlődésének nélkülözhetetlen színhelye. Bármerre is sodorja az egyént az élete, a családban szerzett tapasztalások és kapcsolatok az azonosságtudatára rendkívüli hatással vannak. Egy kisgyermek életében például a szülők mellett a testvérek és a többi rokon játssza a legfontosabb, legbefolyásosabb szerepet. Válaszreakcióikkal a környezetükben élő emberek határozzák meg a gyer-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

mek énképének fejlődését. Egy szeretetben felnövekvő gyermek értékes és szerethető embernek tartja majd magát, akit gyermekkorában feladatokkal látnak el, s egyre csak bátorítanak, kompetens felnőttnek érezheti magát.

A legtöbb ember személyiségét leghatásosabban a családja formálja, a formálás fő mechanizmusai a személyes kötődésen keresztül hatnak. A szeretet és intimitás egyik legfőbb forrása a család. A biztonságos kötődés megalapozza az önbizalmat, az igényt a kortárs kapcsolatokra, barátságokra, majd intim kapcsolatokra. A korai életszakaszban kialakuló személyközi kapcsolatok meghatározóak lehetnek az egyén egész életútjában. A legtöbb ember számára a család jelenti az első bizalmi kapcsolatok forrását, ezért meghatározó a szülő-gyermek kapcsolat minősége, mivel a későbbiekben is mintaként szolgálhat. A korai életszakaszban kialakuló intim kapcsolatok kiemelt jelentőségűek lehetnek az egyén egész életútjában. Nemcsak országonként, de társadalmi csoportonként is eltérően alakulhatnak az intim kapcsolatok, ennek egyik legfőbb példája éppen a szülő-gyermek kapcsolatban mutatkozik meg. Az alsóbb társadalmi osztályokban más jutalmazási és fegyelmezési eszközök állnak a szülők rendelkezésére. A szegénységben felnövő gyerekekhez szigorúbbak a szülei, mivel meg akarják tanítani nekik, hogy nem kaphatnak meg mindent. Ezzel szemben a jómódú társadalmi csoportokban demokratikusabb kapcsolatok jellemzőbbek a családon belül (Jamieson 2011).

Familisztikus (közösségi) értékek és individualista (önmegvalósító) törekvések

Az olyan familisztikus értékek, mint a családi összetartozás, a stabilitás és lojalitás a család egészére vonatkoznak. Közösségi értékekről lévén szó, a csoport szükségleteit, céljait és azonosságtudatát helyezik előtérbe. Sokakban él az az ideális családról alkotott kép, hogy a családtagok egymás társaságát élvezve sok időt töltenek együtt. Az egyének hajlamosak abban hinni, hogy a család érdemli meg leginkább a bizalmukat. Családtagjaiktól, házastársuktól, szüleiktől, gyermekeiktől, sőt még távolabbi rokonaiktól is elvárják, hogy elkötelezettek legyenek a családi egység iránt.

A közösségi értékek mellett az individualista (önmegvalósító) törekvések is áthatják a társadalmat. Arra bátorítják az embereket, hogy merjenek saját boldogságuk, boldogulásuk, céljaik és identitásfejlődésük szellemében gondolkodni. Az individualista megközelítés az egyéni preferenciák, a személyes adottságok és lehetőségek kiteljesedését hangsúlyozza. Az amerikai társadalom valójában sohasem rendelkezett erős familisztikus gyökerekkel, az egyéni áldozatvállalás ritkán valósult meg a kiterjesztett család javára (tágabb értelemben vett család, nagycsalád) (Steidel – Contrearras 2003). Az amerikai nemzeti hagyomány az individualitást, a személyes jogokat és a személyes szabadságot hirdeti. Egyes szerzők szerint viszont egy túlzottan individualista orientáció nem lehet jótékony hatással a családi kap-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

csolatokra, mert a család többi tagjának boldogulása vagy a közös családi cél fölé kerekedő önmegvalósítás komoly károkat okozhat (Steidel – Contreas 2003).

CSALÁD: HANYATLÁS VAGY VÁLTOZÁS?

Sokan a család bukásáról beszélnek, mások viszont vitatják, hogy a hagyományos családmódeleltől és nemi szerepektől való eltávolodás egyet jelentene a család intézményének kudarcával. Vannak, akik a családot egy fantasztikusan összetett, rugalmas, az új körülményekhez kitűnően adaptálódó rendszernek tekintik (Bianchi – Casper 2000). Alapvetően a familisztikus és individualista értékek közötti szakadék képezi a család témakörében folyó viták alapját. A közösségi és az egyéni értékek egyidejű vonzereje a társadalomban és az egyénben is feloldásra váró feszültséget gerjeszt. „A családon belül (...) a folytonosság és a változás paradoxona, az individualitás és az elkötelezettség közti balanszírozás sürgetően megoldásért kiált” (Bengston – Biblarz – Roberts 2007: 323). A második világháború utáni optimista években tevékenykedő szociológus John Sirjamaki (1948) szerint a házasságok egymás iránti érzelmi elköteleződése biztosítja a családi stabilitást. Vannak azonban, akik megkérdőjelezték ezt a kijelentést. A család hanyatlását hirdető kutatók (pl. Whitehead – Popenoe 2006) a túlzott individualizmus irányába mutató kulturális változásokra hívják fel a figyelmet, amit a „baby-boom” nemzedék számlájára írnak. Whitehead szerint „az 1950-es évek utolsó éveiben kezdett megváltozni az amerikaiak álláspontja az egyénnek a család és a társadalom iránti elkötelezettségét illetően (...) A mások iránti erkölcsi kötelezettség irányából elmozdulás történt az egyéni elköteleződés irányába” (Whitehead – Popenoe 2006: 4). „A felelősségteljes szülői működést is aláásó túlzott öntudatra ébredés tehető felelőssé a válások és a házasságon kívül született gyermekek nagy számáért” (Whitehead – Popenoe 2006: 22).

Az USA-ban a családról folytatott vita alapját az 1960-as évektől tapasztalható változások kapcsán gyűjtött adatok képezik. A házasságban élő felnőtt populáció aránya csökkent, a házasságon kívüli együttélések száma növekedett, az egyszülős (egyedülálló anya) családok és a gyermekszegénység aránya jelentősen nőtt: az átalakulás markáns tendenciái komoly kérdéseket vetettek fel a gyermekgondozás, a gyermekek szocializációjának témakörében éppúgy, mint a felnőtt lakosság érdekei szempontjából. A várhatóan magasabb élettartam és a csökkenő fertilitási adatok azt mutatták, hogy a felnőtt lakosság életéből kevesebb év telik el házasságban és/vagy gyermekneveléssel (Brooks 2002, Cherlin 2005, McLanahan – Donahue – Haskins 2005). Ráadásul egyre kevesebb család vállal gyermeket. Popenoe és Whitehead szerint a család intézményének hanyatlása hozzájárult „a gyermekcentrikusság megszűnéséhez és a házasság intézményének gyengüléséhez” (Popenoe – Whitehead 2005: 23).

KÖZELKÉP – Tanulmányok

A téma kutatói nem feltétlenül értenek egyet a család hanyatlását illetően, többen egyszerűen változásokról beszélnek. A történelmi hagyományok értelmében a családi modell változásai természetes, normális jelenségnek számítanak. Stephanie Coontz történész szerint „a házasság már egészen a kőkorszak hajnalától fogva folyamatos evolúciós változásokon megy keresztül” (Coontz 2005: 17). Az egyéni döntésre épülő egyedülállóság mellett új együttélési formák jelentek meg, „a házasság intézménye rugalmasabb (...), s egyben szabadon választható lett”, noha „(a házasság) kétségtelenül forradalmi változásokon megy keresztül, aligha beszélhetünk a házasodás kríziséről” (Coontz 2005: 5). A család átalakulási folyamata mellett érvelő kutatók szerint a mai családok a korábbiaknál jobb körülmények között élnek. A tizenkilencedik században vagy a huszadik század első felében a családok egy része rendkívüli szegénységben élt. Gyakran betegség vagy haláleset vetett véget a családi életnek, a gyermekek árvaházakba, intézetekbe vagy amúgy is nehéz helyzetben lévő rokonokhoz kerültek. Az egyedülálló anyák éppúgy, mint az alsóbb rétegekhez, a munkásosztályhoz vagy a bevándorlók közé tartozó nők, nem maradtak otthon gyermekeikkel, hanem gyárakban, kisebb műhelyekben vállaltak munkát, vagy bejárónőként dolgoztak. A házasságon kívüli terhességek aránya az 1950-es években a mainál magasabb volt (Coontz 1992, Yorburg 2002). Az édesapjukkal élő gyermekek aránya 1990-ben nem sokban tért el az egy évszázaddal korábban mért adatokétól (Kreider – Fields 2005: 12).

A családmódel változását hirdető kutatók azonban nem hagyják figyelmen kívül azokat a nehézségeket, amelyeket egy válás vagy egy egyszülős családi mintázat jelent a családok és a gyermekek életére. Mivel a családot „egy jól adaptálódó intézménynek” tekintik (Amato et al. 2003: 21), helyesebbnek tartják a ma fennálló formában támogatni a családi működéseket, mintsem visszaforgatni az idő kerekét egy idealizált múltba. A koncepció követői a családmódel átalakulását a gazdasági trendekkel és kulturális fejlődési folyamatokkal magyarázzák. Rámutatnak az emberek házassulási kedvét befolyásoló és a családi életre nagy terhet jelentő strukturális tényezőkre. A munkásosztály számára biztos megélhetést jelentő gyári munkalehetőségek megszűnőben vannak, a középosztály munkalehetőségei is egyre szűkülnek, a jövedelmek képtelenek lépést tartani az inflációval, a képzett munkaerő iránti igény egyre növekszik, s a nők egyre nagyobb számban jelennek meg a munkaerőpiacon. Ezek a gazdasági tényezők a házasságkötés időzítésére, a gyermekvállalási kedvre is hatást gyakoroltak, s negatív irányba befolyásolták az alacsonyabb jövedelmű egyének házassulási hajlandóságát és lehetőségeit (Cherlin 2005, Edin – Kefalas 2005, McLanahan – Donahue – Haskins 2005).

A családi mintázat átalakulása miatt a családi élet kevésbé kiszámítható, mint a huszadik század közepén volt. A család életét nagy részben a saját felfogása és ritmusa szerint működő két felnőtt döntései és választásai határozzák meg. Amennyiben házasságkötéskor a házasulandó felek hit- és értékrendszere, viselkedési

KÖZELKÉP – Tanulmányok

normái képesek jól kiegészíteni egymást, de a későbbiek során a két fél egyikének felfogásában bármilyen változás következik be, az hátrányosan érinti a családi működéseket (Waite – Gallagher 2000).

Az együtt élő, de egyéni fejlődési utakat bejáró férj és feleség „formálódásának” egyik következménye lehet a házasság veszélybe kerülése. Ha a házasság felek idővel megváltoznak, az összetartás helyett eltávolodhatnak egymástól. A mai párkapcsolatok számára a legnagyobb kihívást a személyes fejlődési utak kapcsolatba történő integrálása jelentheti.

Hogyan működhet az eltérő fejlődési utak ellenére az összetartozás? Erre Waite – Gallagher (2000) szerint két válasz lehetséges. Egyrészt az embereknek vállalniuk kell a múltban hozott döntéseikért, választásaikért a felelősséget, a társ „hibáinak” felsorakoztatása nem vezet semmi jóra, zsákutca. Másrészt a házasságban élő feleknek fel kell ismerniük, hogy a házasság sokkal összetettebb, mint a gyákorta ábrázolt, már-már idealizált családkép. A megváltozott házastárs elviselése időnként valóban nem könnyű feladat. De a kapcsolatnak kellően rugalmasnak kell lennie, a benne mozgó egyének számára fejlődési utakat, s bizonyos fokú szabadságot biztosítva. Az egyéni boldogság és a családi összetartozás nem szükségszerűen áll ellentmondásban egymással. A kutatások szerint egy támogató házastársi kapcsolat kifejezetten jótékony hatással van az egyén jó közérzetére (Waite – Gallagher 2000). Az emberi kapcsolatok minősége és a társadalmi elismertség érzése szoros összefüggésben áll egymással. Az emberek magánjellegű kapcsolataikban (például családi és rokoni kapcsolatai, párkapcsolat és szexuális kapcsolat, barátság) tanúsított viselkedésére nagy hatással van az, hogy mennyire elégedett az egyén a társadalomban betöltött szerepeivel. Amennyiben elégedetlen a társadalmi pozícióival és nem képes ezek megváltoztatására, belső harmóniája felborulhat, amely kifejeződik a kapcsolataiban is (Jamieson 2011).

2. Elméleti perspektívák

Számos elméleti megközelítés létezik a család témakörében. Az elméleti szempontok a valóság sajátos szemléletmódjait kínálják. Az egyes szempontrendszeresek időnként kiegészítik egymást, sőt egy kutatás során akár egymás átfedései is lehetnek, más esetekben a szempontok egymásnak ellentmondanak, heves vitákat élesztve a téma kutatói és a döntéshozók között. Az egyetlen helyes válasz helyett az álláspontok sokszínűsége határozza meg a családkról szóló elméleti gondolkodást. A következőkben a család alábbi nyolc elméleti megközelítését mutatjuk be röviden: a (1) családökológia, (2) a családfejlődés elmélete, (3) a strukturális-funkcionalista és (4) az interakcionista megközelítés, (5) a csereelmélet, (6) a család rendszerteóriája, (7) a konfliktus és feminista nézőpontok, valamint (8) a bioszociális elméletek

KÖZELKÉP – Tanulmányok

hangsúlyait. Minden egyes megközelítés más-más módon magyarázza a témát, saját szociális és történelmi kontextusából merítve.

A CSALÁDÖKOLÓGIA ELMÉLET

Ez az elméleti megközelítés a családot érő környezeti befolyásokat és a család által a környezetre gyakorolt hatásokat tárja fel. A családökológiai felfogás szerint a társadalom nem határozza meg az egyes családtagok viselkedését, de a családok számára bizonyos kereteket, gátakat szab, ugyanakkor lehetőségeket és esélyeket is kínál. A családok életére és választásaira befolyást gyakorolnak a gazdasági, oktatási, vallási, valamint kulturális intézmények. A történelmi eseményekre visszatekintve, a nagy gazdasági világválság vagy a második világháború éppúgy hatást gyakorolt a családok életére, mint napjaink rettegett réme, a terrorizmus. Az élőhelyet a természetes fizikai-biológiai környezet – az éghajlat, a talaj, a növények, az állatok stb. – biztosítja. A mesterséges, ember teremtette környezet viszont úgy jön létre, hogy az ember átalakítja a környezetet, pl. letelepedésével párhuzamosan megjelentek az utak, vagy házak épültek. A földművelés és az ipari fejlődés szintén alakítja a természetes környezetet. A szociokulturális környezet teljes egészében ember alkotta teremtmény, amely kulturális értékeket, kulturális produktumokat (például a nyelv vagy a jog), valamint szociális és gazdasági rendszereket foglal magában. A modell minden eleme összefüggést mutat és kölcsönös hatást gyakorol egymásra. Minden család egy „fészekrendszer eleme, amelyben az elemek úgy épülnek egymásba, mint egyik matrjoszka baba a másikba” (Bronfenbrenner 1979: 3).

A családok ökológiája több szinten vizsgálható, egészen a közvetlen környezettől a globális hatásokig. A globalizáció családokat érintő hatása abban érhető tetten, hogy pl. a multinacionális vállalatok döntései nyomán több munkalehetőség kínálkozik a családtagok számára. A családökológia elmélete a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben látott napvilágot, abban az időszakban, amikor a családok jóléte és stabilitása állt a figyelem középpontjában. Más teóriák felbukkanása nyomán időlegesen háttérbe szorult, majd az 1960-as években az Egyesült Államokban a szegénység elleni küzdelem hívta újra életre. A családökológia elmélete mind a mai napig képviselteti magát a kutatásokban, a politikai fórumokon és vitákban egyaránt (Booth – Crouter 2001, Bubolz – Sontag 1993).

Napjaink családökológusai a családok kölcsönös függőségi viszonyát hangsúlyozzák: a családok nem csupán egymással vannak interdependens viszonyban, hanem a törékeny fizikai-biológiai környezettől is egyformán függenek. A családökológia fókuszában jelenleg a családpolitika és a lakókörnyezet hatóereje áll.

Szűk értelemben a családpolitika a családok életét érintő szabályrendszereket, előírásokat, attitűdöket és kormányzati célokat foglalja magában. A családpolitika összességében a családot befolyásoló szélesebb társadalmi közeg vizsgálatával

KÖZELKÉP – Tanulmányok

foglalkozik. Azokkal a kérdésekkel, amelyek a családokat hónapról hónapra foglalkoztatják, mint például, hogyan tudják ellátni magukat, hogyan tudnak megfelelő lakóhelyet találni, hogyan tudják taníttatni a gyerekeiket, megfelelő szintű orvosi ellátásban tudnak-e részesülni, miből biztosítják majd öregkori megélhetésüket stb.? A szegénység komoly problémát jelent szerte a világban, a kutatások szerint a mélyszegénységben töltött kora gyermekkori évek a későbbi teljesítményt jelentősen befolyásolják (Duncan – Brooks – Unn 2002, Wagniller et al. 2006). A családkölkölogusok rámutatnak, hogy míg több nyugat-európai államban is a családtámogatási rendszer sikeresen működik, addig az USA kevesebb támogatást nyújt a családok számára, mint bármely más fejlett ipari ország.

Az elmélet annak feltárására ösztökéli a kutatókat és a rendeletalkotókat, hogy hogyan lehetne a családok életminőségén javítani. Az elmúlt években az USA-ban több olyan program is született, amely célul tűzte ki a házasság intézményének támogatását, az apa bevonását a család működésébe, a kamaszok szexuális aktivitásának mérséklését, valamint a gyermeküket egyedül nevelő nők munkaerőpiacra történő integrálását. A társadalmi és politikai sokszínűség miatt viszont a vitás kérdésekben az érintettek között nehéz megegyezésre jutni. Nem egyértelmű például, hogy a kormánynak milyen beleszólása lehet a családok életébe, hiszen a család általános érvényű meghatározása még mind a mai napig nem pontosan tisztázott az USA-ban. Vannak, akik kizárólag a heteroszexuális, nukleáris családot részesítenék támogatásban, míg mások az egyszülős, homoszexuális, leszbikus családokat is támogatásra jogosultnak tartják (Bogensneider 2006, Waite 2001). A családtámogatás rendkívül nagy pénzeket emészt fel, de a családtámogató programok hiánya még magasabb kiadásokat eredményezhet. Az egykor hátrányos helyzetű gyermekek felnöve a társadalom periferiájára szorulhatnak, munkanélküli ellátásuk vagy fegyintézetben való tartásuk jóval több költséget von maga után, mint a preventív beavatkozás az érintett gyermekek és családok védelmében.

Lakóhely és közösség

Noha a családpolitika elsősorban állami szinten folyik, a családpolitikusok a családok közvetlen lakóhelyét is vizsgálni kezdték, különös tekintettel a lakókörnyezetre és közösségen belüli viszonyokra (Scanzoni 2001). A lakókörnyezet főként az otthon kívül több időt töltő kamaszok közérzetére és fejlődésére gyakorol különösen nagy hatást (Kurz 2002). Régebben „a lakóközösségekben sokkal több gyerek született, amelyben a szülők biztonsággal kiengedték a gyermeküket 'csak úgy' játszani. Manapság a lakókörnyezetünkben egyre kevesebb gyerek születik, s egyre kevesebb azoknak a megbízható lakóközösségbe tartozó személyeknek az aránya, akikre nyugodtan rábízhatnánk gyermekeinket. Az újonnan a közösségbe kerülő idegennel szemben a szülők is bizalmatlanok (Maccoby 1998).

KÖZELKÉP – Tanulmányok

A kutatók egyaránt vizsgálták a belvárosi és a külvárosi lakókörnyezeteket. Megállapításaik szerint a szegényebb lakókörnyezetben felnövő gyermekeket a negatív szociális, oktatási, gazdasági és egészségügyi viszonyok kifejezetten hátrányosan érintik (Mather – Rivers 2006). Az egyéb kockázati faktorok között pedig leginkább a magas bűnözési rátát, a környezetükben élő felnőttek alacsony műveltségi szintjét, valamint a nők által fenntartott háztartásokat emelték ki (Knoester – Haynie 2005).

Glen Elder és munkatársai (Elder et al. 1995) Amerikában élő, alacsony jövedelmű, belvárosi családok életét kutatták. A vizsgálat során azt találták, hogy az afroamerikai szülők szerényebb támogatásban, gyermekeik kevesebb programban részesülhettek, mint a fehér bőrű, alacsony jövedelmű belvárosi családok. „Azokban a lakóközösségekben, ahol alacsony szintű a szociális kohézió és általános a szegénység, a szülőknek sokkal nagyobb személyes energiára és találékonyságra van szükségük ahhoz, hogy gyermeküket egy közösség védőszárnyai alá helyezték (Elder et al. 1995: 782, idézik Walkert – Furstenberget 1994). A közösségbe sikeresen integrálódó afroamerikai szülők valóban megélhetik személyes hatékonyságukat ezen a téren, de kiemelik, hogy az érintett családok helyzetét jelentősen megnehezíti, hogy – szemben a szakképzett nőkkel – az alacsony jövedelmű nők munkaideje hosszabb és kevésbé rugalmas, többnyire éjszakai műszakban dolgoznak, így lényegesen kevesebb idejük marad a gyermeknevelésre és a közösségi életben történő aktív részvételre (Kurz 2002).

Meglepő módon, a kutatók a kiveszőfélben lévő „neveljük együtt a gyermekeket” mozgalom nyomaira bukkantak külvárosi lakóközösségekben (Bould 2003). Ezek a lakóközösségek többnyire faji homogenitásra épülnek, a dolgozni nem járó nők jól ismerik egymást gyermekeik kicsi kora óta, s olyan szintű bizalommal vannak egymás iránt, ami lehetővé teszi a gyermekek kölcsönös szemmel tartását és fegyelmelését.

Ugyanakkor az izoláció jelensége az amerikai társadalom minden szintjén megjelenik. A kutatások szerint főként a tanult középosztálybeli amerikaiak között egyre csökken azoknak az embereknek a száma, akik hajlandóak egy közösség tagjaival megvitatni ügyes-bajos dolgaikat (McPherson – Smith-Lovin 2006). A szerzőpáros szerint a közösségi élet és a lakókörnyezet iránti nyitottság megszűnése a hosszabb munkaidő, a nők elhelyezkedése, az ingázás és a heterogén közösségek mellett a technikai eszközök által bonyolított személyközi kapcsolatoknak is tulajdonítható.

A családökológia elmélet gyenge pontja, hogy annyira átfogó, hogy lényegében semmi sem zárható ki belőle. Az elmélet képviselői ezért igyekeznek konkrétabb irányba terelni a vizsgálatokat. Ma már a szegénység és a hátrányos helyzet kérdésein túl a jobb körülmények között élő családok ökológiai helyzetével is foglalkoznak. A közép- és felsőosztálybeli családok gazdasági és szociális körülményeit vizsgálva próbálják feltárni a családok boldogulását általában segítő feltételeket. A felsőbb szocioökonómiai szinteken is adódnak problematikus helyzetek, mint például a túl-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

zott teljesítménykényszer vagy a gyermekek elidegenedése a dolgos, teljesítményközpontú szülőktől (Luthar 2003).

A CSALÁD FEJLŐDÉSSZEMLÉLETŰ MEGKÖZELÍTÉSE

Míg a családökológia elmélet a családot és a társadalmat mint egy nagy egység független részeit szemléli, addig a családfejlődés elmélet magát a családot helyezi a vizsgálat fókuszába. A családi életciklus központi fogalma azon a gondolaton alapszik, hogy a család kiszámítható módon időről időre átalakulási folyamaton megy keresztül.

A családi életciklus

A családi élet tipikus fázisait (1) a családtagok számának csökkenése és bővülése (születés, halálozás, elköltözés a családi otthonból), (2) a gyermekek fejlődésének különböző stádiumai, valamint (3) a család más szociális intézményekkel létesített kapcsolatában bekövetkező változások jellemzik (nyugdíjba vonulás, iskolakezdés). A család fejlődésének ezen időszakai a családi életciklusok. Maga a fogalom kissé félrevezető lehet, mivel a ciklikusság egy cirkuláris ismétlődés képzetét hordozza, holott a teória szerint a család életútjának eseményei lineáris vonalban következnek, a család megalakulásától annak felbomlásáig. Alternatív fogalomként Aldous családi életpálya-fogalma (1996) és a családi életfolyam kifejezés használata is felmerült a családi életciklus kategóriája helyett.

A családi élet ciklusai ideális esetben szabályos rendben követik egymást, sorra megvalósítva a fejlődési szakaszok feladatait, kihívásait, amelyek sikeres teljesítése nélkül nem lehetséges a következő szakaszba lépni. Az átlépés arra utal, hogy megtörtént a szerepek sikeres teljesítése (Hogan – Astone 1986). A felnőtt szerepekre történő átmenet a szerepszekvenciának megfelelő sorrendben zajlik. A 'normatív rend hipotézis' feltételezése szerint a munka–házasság–szülővé válás szekvenciája a mentális egészség és boldogság beteljesülésének útja (Jackson 2004). Ez a családi fejlődés modell az 1930-as évektől egészen az 1950-es évekig volt népszerű teória, amikor még a természetesnek számító monogám heteroszexuális szülők és gyermekeik családi egysége, a nukleáris család élte fénykorát. A felfogás szerint a családi élet bizonyos konvencionális mintákat követ, a párok összeházasodnak, s a házasságot hamarosan a gyermekvállalás követi. A fiatalok a többi rokontól elkülönülten, független életet élnek, minden családban születnek utódok, az apa dolgozik, az anya otthon marad a gyermekekkel, a szülők egy életen át kitartanak egymás mellett. A családi életciklus szakaszainak több verziója is közismertté vált, de a hat-nyolc fázis között mindegyik esetében átfedések tapasztalhatók (Aldous 1996). A cs-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

lád élete a házasságkötéssel, és a fiatal pár különköltözésével veszi kezdetét. Az új házaspár családjá szakasz az első gyermek érkezésével ér véget, a csecsemő, majd bölcsődés-óvodás korú gyereket nevelő család szakasza a gyermek iskolakezdéséig tart. A gyermek iskolába lépése további változásokat generál a családban, s az iskolás gyermek családjá összehangolni kénytelen a teendőket az iskolával, s a szülőknek is aktív részt kell vállalniuk a gyermek sikeres iskolai szereplése érdekében. A serdülő gyermeket nevelő család az előző szakaszhoz képest jóval összetettebb, komolyabb nehézségekkel szembesül, mint például a fokozódó szexuális aktivitás, a droghasználat vagy a túlzott alkoholfogyasztás. Ebben a szakaszban a gyermek nevelése-gondozása igen komoly összeget emészt fel, s ilyenkor a felsőoktatási tanulmányok előrelátható költségei jókora terhet rónak a szülők vállára. A felnövekvő gyermeket kibocsátó család abban segédkezik, hogy a család ifjú sarja megtalálja a helyét a munka világában, és maga is családot alapítson. A továbbiakban a magukra maradt, de még aktív szülők – szerencsés esetben – újra egy párt alkotnak, az idejüket és pénzüket kedvteléseikre fordíthatják. Az idő múlásával a magukra maradt, inaktív szülők elérik a nyugdíjas kort, amikor már egészségügyi problémák, esetleg súlyos krónikus betegségek adódhatnak. A házastárs halála egyben a családi életciklus végét is jelenti (Aldous 1996).

Ugyanakkor két, ugyanabban az életciklus-szakaszban járó család között a gazdasági, etnikai és kulturális különbségek miatt komoly eltérések lehetnek. A családfejlődés-modell tradicionális formája ezért ma már kevésbé népszerű, mint megalakítása idején volt. A fiatalok közül manapság egyre kevesebben indulnak útnak ezen a jól kitaposott ösvényen.

Az elmélet hívei azonban továbbra is hasznosnak és fontosnak tartják a fejlődésmodellt (Mattessich – Hill 1987: 445). Az egyre nagyobb különbségek és a távoluló időkeretek között is a társadalomban mégis él a „mindent a megfelelő időben” felfogás: megfelelő időben célszerű gyermeket vállalni, megfelelő időben célszerű nyugdíjba vonulni stb. A modell mellett érvelők arra is hivatkoznak, hogy az elmélet hatékonyan alkalmazható kutatási keretrendszerként is. Egy igen érdekes, noha szűk körű kutatás során például (mindössze húsz családot vontak be a vizsgálatokba) a kutatók a családi fotóalbumok alapján vizsgálták a rokonokhoz és a barátokhoz fűződő kapcsolatokat az egyes életciklusokban. Az eredményekből kiderült, hogy a családok gyermekük iskolakezdés előtti éveiben leginkább a hozzátartozókkal ápolnak szoros kapcsolatot, míg a gyermek iskolakezdése után inkább csak a barátokkal. A rokoni kötelékek különösen nagy hangsúlyt a családi életciklus későbbi szakaszaiban kaptak (Gardner 1990).

KÖZELKÉP – Tanulmányok

A kibontakozó vagy kezdődő felnőttkor

A kutatás és az elmélet figyelme manapság a felnőttkorba való átmenet időszaka felé fordult. Ez a kamasz- és felnőttkor határán húzódó periódus előzi meg a korábban leírt családi életciklust. A felnőttkorba való átmenet az egyén fejlődésének azon fázisa, amely a családi életciklusba történő belépésre komoly befolyással van. Jeffrey Arnett 2000-ben megírt tanulmányában megalkotta a „emerging adulthood” kifejezést, amelyet kezdődő felnőttkornak is fordíthatnánk. A fogalmat a 18 és 25 év közötti életszakasz bemutatására alkotta meg. Határozott érveket sorakoztatott fel emellett, hogy egy új életszakasz jelent meg, amely nem felel meg sem a serdülőkor-nak, sem a fiatal felnőttkornak. A gazdasági-társadalmi változások következtében a fejlett országokban élő fiatalok később válnak függetlenné a szüleiktől. A családi házat még nem elhagyók nem mentek keresztül a felnőtté válás mérföldkövein, nem töltik be a felnőttsggel járó társadalmi szerepeiket. Ilyen fontos mérföldkönek számíthat a tanulmányok befejezése, a keresőtevékenység elkezdése, a szülőktől való anyagi függetlenedés, elköltözés, tartós párkapcsolat kialakítása, gyermekvál-lalás. A felnőttkorba történő átmenet időben kitolódott, sokkal később következik be, mint évtizedekkel ezelőtt. A változás elsődleges oka a családfenntartó képesség hosszabb kialakulásában keresendő. Furstenberg és mtsai (2004) érvei szerint az USA-ban alapidiploma nélkül jól fizető pozícióba kerülni szinte lehetetlen. Ráadásul a bérek és fizetések stabilitása – főként a középosztály vonatkozásában – korántsem olyan, mint korábban volt. Főiskolai végzettséggel nem rendelkező fiatalok szá-mára a korábban szolid megélhetést biztosító vagy jól fizető állások aligha elérhetők, nem úgy, mint harminc-negyven esztendővel ezelőtt. Az oktatási és lakásfejlesztési kormányzati támogatási rendszer, amely a második világháború utáni időszakban lehetővé tette a fiatalok korai házasságkötését, már a múlté.

A szülők kénytelenek anyagilag támogatni a fiatal felnőtt utódaik tanulmányait, a lakásszerzésüket, a karrierük kibontakozását – vagyis a szülőktől való függetlenedés (a felnőtté válás korábbi útjelzője) jóval később következik be. Ez az időszak sokak számára az önfejlesztés hosszas időszaka is lehet: „a jómódban élő, kellő mennyi-ségű szülői apanázsban részesülő fiatalok számára ez az időszak a családi kötöt-tések nélküli felhőtlen szabadság, az önfeltárás és önmegvalósítás ideje. A kevésbé jómódú fiatalok számára a kora felnőttkor egy nehézségekkel teletűzdelt periódus. Ekkor kell megszerezniük azokat a képességeket és bizonyítványokat, amelyek al-kalmassá teszik őket egy jobb állás megszerzésére, amely megteremti a feltételeket a családalapításra (vagy a családfenntartásra), s küzdeniük kell azért, hogy az életük jó irányban haladjon tovább” (Furstenberg et al. 2004: 34).

Furstenberg és munkatársai az Egyesült Államok ötszáz fiatal felnőttjével készí-tettek interjút. Ezek a fiatalok a felnőttkort jelző mérföldkönek már nem a házassá-got és a gyermekvállalást tartották. A válaszadók többsége egészen mást jelölt meg a felnőtt szerep ismérveként, a tanulmányok befejezését, az anyagi függetlenséget,

KÖZELKÉP – Tanulmányok

egy teljes munkaidejű állás betöltését, a család fenntartásához szükséges erőforrások meglétét, illetve a szülői fészek elhagyását tekintették vízváltónak (Furstenberg et al. 2004).

A pszichológus, Jeffrey Arnett (2004) által megkérdezett több mint háromszáz, húsz és huszonkilenc év közötti fiatal a felnőtté válás egyéb pszichoszociális kritériumait határozta meg. A felnőtté válás három kritériuma közé sorolták „az önmagunkért való felelősségvállalást, az önálló döntéshozatal képességét, valamint az anyagi függetlenséget” (Arnett 2004: 15). Ezen felnőtt minőségek elérésével véget ér az önismeret, az instabilitás (lakás, munka és párkapcsolat vonatkozásában), az énközpontúság, megszűnik a sehová se tartozás frusztráló érzése. Arnett az énközpontúságot nem negatív elemnek, hanem egy életszakasz velejárójának tekintette, amely során „kevés olyan kötöttség van, ami napi szinten kötelezettségeket vagy kötelezettségvállalásból adódó feladatokat vonna maga után” (Arnett 2004: 13). A változás és a fejlődés folyamatainak érzékelését is közvetíti a kibontakozó felnőttkor fogalma, amely „életszakaszban számtalan lehetséges irány létezik, amikor még semmi sem biztos a jövőt illetően, amikor az élet önálló felfedezésre váró lehetőségeinek skálája soha nem lesz életünk során ennyire széles” (Arnett 2000: 469). Harmincéves korra „a legtöbb ember életében kialakul az elköteleződések és kötelezettségek jól működő új rendszere” (Arnett 2004: 12).

A szülőket és a fiatal felnőtteket meginterjúvoló kutatók véleménye szerint a „generációs szakadék”, amely az anyagi függés és a kényszerű együttélés miatt zavaró volt a különböző generációk számára, mára eltűnt. Barbara Risman szociológus szerint (idézi Jayson 2006) a szülők és a kamaszok, vagy a felnőttkor küszöbén álló fiatalok életstílusa és értékrendszere ma már alig különbözik egymástól, míg ez a különbség a baby-boom nemzedék és a nagy világválság vagy a második világháború után születettek szülei között igen jelentősnek számított.

Ironikus módon, míg a felnőtté válás időszaka sokak számára kitolódott és ez a kitolódott időszak egy újfajta szabadság lehetőségét hordozza magában, addig a korán érő fiatalok vállára eddig nem ismert nyomás nehezedik. A húszas éveikben gyermeket vállaló fiatalok „nem tartanak lépést a többiekkel”, vállalásuk kockázatos cselekedetnek tűnhet (Jong – Fast 2003). Az a felfogás tehát, hogy mindennek eljön a maga ideje, azt sugallja, hogy a családi életciklusnak mégis létezik egy kulturálisan elfogadott elvárásrendszere.

A családfejlődés modell megközelítése sokkal jobban alkalmazhatóvá vált azért, hogy faji/etnikai és az új családformákra – gyermektelen pár, egyszülős család, elvált szülők újbóli házasságkötései nyomán létrejött család, adoptálás, homoszexuális/leszbikus család, dolgozó család – vonatkozó kiegészítéseket hajtottak rajta végre (Allen – Wilcox 2000, K. Downs – Coleman – Ganong 2000, Rodgers – White 1993). Az elmélet képviselői szívesebben vizsgálnak feltevéseket, mintsem hogy elméleti alapon teljes bizonyossággal kezeljék azokat. Erre példa az apákról szóló,

KÖZELKÉP – Tanulmányok

„Korán, időben” vagy „Késő” címet viselő kutatás, amelyből kiderült, hogy a várt eredménnyel ellentétben a korán vagy időben gyermeket vállaló apákhoz képest a későn apává váló férfiak a gondoskodásban és a szülői szerepekben sokkal jobban teljesítettek. A munka, házasságkötés, gyermekvállalás sorrend vizsgálata igazolta a tanulás, munkába állás, házasságkötés és a szülővé válás egymásutániségének mentális egészségre gyakorolt jótékony hatását. Némiképp ellentmond a fenti állításnak, hogy a házasságkötés előtt gyermeket vállaló afroamerikai párok ritkábban szenvedtek depressziós tünetektől, mint a gyermekvállalás előtt házasodó társaik (Jackson 2004).

A STRUKTURÁLIS-FUNKCIONÁLIS CSALÁDELMÉLET

A strukturális-funkcionális teória szerint a család egy szociális intézmény, amely a társadalom érdekében alapvető funkciókat lát el. A családot nem a társadalomtól független rendszerként vizsgálja, hanem mint az egész társadalmat alkotó rendszer alrendszerét, mely kapcsolatban áll a többi alrendszerrel és a családot alkotó családtagok személyiségrendszereivel. Központi kérdése, hogy a család milyen funkciókat lát el a társadalomban és az egyén életében. A családi kapcsolatok, a családtagok interakciói nem esetlegesek, hanem összefüggnek egymással, a családtagok egymáshoz való viszonyából vezethetők le.

A társadalom fennmaradásának egyik alapfeltétele a gyermekszülés és a gyermekkori szocializáció, amivel megvalósul a társadalom reprodukciója. A családot alkotó családtagok személyisége stabilitásának biztosítására a család feszültségoldó tevékenysége szolgál. Parsons (1955) szerint a modern család legfőbb funkciói a reprodukció, a szocializáció és a feszültségoldás, a családtagok érzelmi kiegyensúlyozottságának biztosítása.

A családi intézményeket minták, kiszámítható gondolkodási utak és viselkedések – hitrendszer, értékrendszer és normarendszer – jellemzik, a csoportélet létfontosságú elemei köré szerveződnek és alapvető szociális feladatokat látnak el, azaz kielégítik a tagok igényeit és a közösség túlélését segítik elő. Hogy a család milyen funkciókat tölt be, azt a közösség és a szerveződés formája határozza meg. A családszerkezet, a család formája ahhoz a közösséghez igazodva változhat, amelynek részét képezi.

Az iparosodás előtti időkben vagy a tradicionális közösségekben a nagycsaládos családszerkezet volt elterjedt, magába foglalva az egész rokonságot. A nagycsaládba vagy kiterjesztett családba tartozó szülők, gyermekek, nagyszülők és a többi hozzátartozó töltötte be a közösségi funkciókat, a családi farmon gazdasági termelés folyt, a családtagok védelme biztosított volt, az idősebbek szakmát adtak a fiatalok kezébe, s közben rendet tartottak a közösség sorai közt.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

Az ipari vagy modern társadalmakban már inkább a nukleáris, szűk család (férj, feleség, gyerekek) jellemző. A nukleáris család azonban már nem teljesíti a tradicionális nagycsalád által betöltött funkciókat (Goode 1963). A gazdasági termelés ma már nem otthon, hanem elsősorban gyárakban, üzletekben és nagyüzemekben folyik. A védelmi funkciókért és a társadalmi rend fenntartásáért a rendőrség, a tűzoltóság, a katonai szervezetek és mentál-egészségügyi szolgáltatók felelősek. A felnövekvő generációk nevelése és képzése az iskolákban, szakképző intézetekben és a felsőoktatási intézményekben történik. A nagycsalád azonban sok esetben továbbra is támogató szerepet tölt be.

A teória szerint napjaink társadalmában a család legalább három alapvető családi funkció ellátásáért felelős: felelősségteljesen nevelni a gyermekeket, anyagi támogatást és érzelmi biztonságot nyújtani a számukra.

1. családi funkció: a gyermekek felelősségteljes nevelése

A szülők kötelesek a megszületett gyermekükről gondoskodni, etetni, ruházni és védelmezni egészen addig, amíg önállóvá nem válik. A társadalomnak szüksége van olyan egyénekre, akik a kultúrának megfelelő szellemben nevelkedtek, és akik a közösség iránt elkötelezett csoporttagok maradnak. Mindezek eléréséhez elengedhetetlen, hogy a gyermekeket felelősségteljesen neveljék. Ez a központi feladat gyakorlatilag minden társadalomban a családra terhelődik.

Szintén a hagyományos családi funkciók közé tartozott a családtagok szexuális aktivitásának kontrollálása. A szexualitás keretek közé szorítására többek között azért is van szükség, mert csak így lehet biztosítani az utódok biztonságos nevelését és szocializációját. A reprodukció általánosan elfogadott színtere továbbra is a házaspár által alapított család. A gyermeknevelés feladatait sok esetben azonban elvált, vagy egyedülálló felnőttek, esetleg nagyszülők látják el.

2. családi funkció: a gyermekek anyagi támogatása

A család második funkcióját az anyagi támogatás biztosítása jelenti. A történelem során a család elsősorban gazdasági egységként, nem érzelmi alapokon működött (Stone 1980). A modern értelemben vett család már nem a szó hagyományos értelmében önfenntartó, gyakorlatilag minden család valamilyen külső kereső tevékenységet végez, hogy biztosítani tudja az alapvető szükségleteket, az élelmet, a ruházatot és a biztonságos lakhatást. A család által teljesítendő gazdasági szerepek közé tartozik a jövedelemszerzés, az erőforrások közös felhasználása, a fogyasztás közös meghatározása. A családtagok egymás támogatásával teremtik meg az anyagi biztonságot. A család tagjai egyéb módon is gondoskodnak egymásról, betegség esetén például felügyeletet biztosítanak egymás számára.

3. családi funkció: az érzelmi biztonság megteremtése

A család a történelem során mindenekelőtt gyakorlati funkciókat töltött be, köztük az anyagi biztonság megteremtését, mai szerepei között azonban az érzelmi biz-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

tonság funkciója is komoly súllyal esik latba (Coontz 2005). Ez persze nem azt jelenti, hogy a család képes kielégíteni minden érzelmi, társ, vagy intimitás utáni vágyat. Sőt, időnként maga a család a lelki problémák forrása. De nagy általánosságban a családok és az intim párkapcsolatok nyújtják az érzelmi támaszt felnőtt és gyermek számára egyaránt. A család az a hely, ahol az egyén szerepjáték nélkül önmagát adhatja, és akkor sem utasítják el, ha az énjének rosszabbik felét mutatja meg.

A strukturális-funkcionális megközelítés a család kultúrák közötti szerkezeti és funkcionális eltéréseit emeli ki, hangsúlyozza a család központi, különféle közösségekben betöltött szerepét, és elsősorban az ezekben a családi szerepekben bekövetkező változásokat vizsgálja. Az Egyesült Államokban az 1950-es években igen népszerűnek számító elmélet a heteroszexuális párkapcsolatra épülő nukleáris családot tekintette az egyedüli „normális” vagy funkcionális családszerkezetnek. Sőt, a családon belüli nemi szerepek funkcionalitását is igazolni igyekezett: az instrumentális vezető férj-apa feladata a család anyagi biztonságának megteremtése, ő a tekintélyszemély a családon kívül és belül. Az expresszív-emocionális vezető feleség-anya-háziasszony fő feladata az érzelmi melegség kialakítása és fenntartása a családon belül, valamint rá hárul a kisgyermek szocializációja is. Ez a felfogás tökéletesen illett a második világháború utáni időszak hangulatára, a rohamos gazdasági fejlődés közepette a férfi keresete egymagában is biztosította a család megélhetését. De a mai valóságnak már egyáltalán nem felel meg. Számtalan kritika éri a strukturális-funkcionális elméletet, mivel olyan családi idillt vázol fel, amelyben nincs sem nemek közötti, sem hatalmi egyenlőtlenség, nem léteznek házastársi konfliktusok vagy a szülők és a gyermekek között súrlódások, a családon belüli erőszak gondolata szintén meg sem fogalmazódik. Az elmélet hívei meg sem említik, hogy ami jól funkcionál az egyik közösségen belül, nem biztos, hogy éppolyan jól működik egy másikban. Ráadásul a faji/etnikai kérdéseket vagy a családszerkezet osztálykülönbségeit is figyelmen kívül hagyja. A megközelítés egyetlen aspektusával azonban a társadalomtudósok is egyetértenek: a családok alapvető közösségi funkciókat betöltő társadalmi intézmények.

A CSALÁD INTERAKCIONALISTA MEGKÖZELÍTÉSE

Már az elmélet nevéből is kiderül, hogy az interakcionista modell a társas interakciókkal, a személyes érintkezés és a társas kapcsolatok viszonyaival foglalkozik. A családon belüli kommunikációt, gesztusnyelvet, valamint az egyes családtagok megnyilvánulásait vizsgálja. A család tagjai verbális és nonverbális módon is reagálnak egymás kijelentéseire, szavaira. Ezek a kölcsönös interakciók egy önálló világot hívnak életre, egy családot konstruálnak. Más szóval, a család a tagok között folyó kapcsolatok és interakciók nyomán alakul ki. A standard családformát kép-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

viselő strukturalista-funkcionalista modellel szemben az interakcionista megközelítés szerint nem létezik standard családszerkezet. A család nem egy szabványos társadalmi egység, hanem a résztvevők egymáshoz való spontán viszonyán alapuló együttműködés.

Az interakcionista megközelítés Charles Horton Cooley és George Herbert Mead munkássága nyomán az 1920-as és 1930-as években a szociológia egyik fő irányvonalát képezte, amikor is a családkutatás önálló tudományággá nőtte ki magát. A megközelítés mind a mai napig igen népszerűnek számít.

Az interakcionista modell fő koncepciói az éntudat (az egyénnek önmagáról, saját képességeiről, jellemvonásairól és értékéről alkotott képe) és az identitástudat (az egyediség és a belső azonosság érzése). A self, az én a családi környezetben indul fejlődésnek. Elsősorban a szülők, a testvérek és a többi hozzátartozó, sőt a kortársak is rendkívül fontos szerepet játszanak egy gyermek életében. A tőlük származó visszajelzések konstruálják a gyermek énkoncepcióját. A családidentitás és a családi tradíciók interakciók nyomán, a bővülő kapcsolatrendszer és a családban kialakult rituálék által jönnek létre (Fiese et al. 2002).

Egy idekapcsolódó fogalom a 'jelentéstartam' – egy adott cselekvés vagy kijelentés szimbolikus kifejeződése. Egy férfi vagy egy nő ház körüli munkája például a szeretet és a családról való gondoskodás kifejeződése lehet (Nippert – Eng 1996), de ha ez a munka a családtagok által értéktelennek, unalmasnak minősül, értelmetlenné válik. A jelentés különböző értelmezése komoly hatással van a házastársak munkamegosztással kapcsolatos elégedettségére.

Az én és az interakció szoros kapcsolatban áll a közösségi struktúrában betöltött szerepekkel, és a nekik tulajdonított viselkedésformákkal is. Már az egészen kicsi gyermekek is képesek megkülönböztetni az anyát, az apát, a tanárt, a rendőrt stb. szerepével járó viselkedésformákat, játékaik nagy részét ezeknek a szerepeknek az utánzása teszi ki. A gyermekek a szerepjáték – az adott státuszhoz kapcsolódó viselkedés megjelenítése – által sajátítják el a különböző szerepeknek megfelelő magatartásformákat. Amikor a családhoz vagy foglalkozásokhoz köthető szerepeket öltönek magukra, a többiek megfigyelése és a velük való interakció során megy végbe a tanulási folyamat. A szerepekkel asszociálható viselkedések és attitűdök internalizálódhatnak vagy beépülhetnek az énbé.

Az interakcionista elmélet követői a következő kérdéseket vizsgálják: egy házasságban vagy egy egymás iránti elkötelezettségre épülő párkapcsolatban két önálló személy miképpen hat egymásra, hogy végül kialakul a pár identitástudata (Berger – Kellner 1970)? A családok hogyan határozzák meg az érzések helyességét (Hochschild 1979)? Milyen tevékenységek vagy tárgyak szimbolizálják egy család identitását (LaRossa – Reitzes 1993)? Milyen szerepalkotó folyamatok zajlanak a családban, amelyek által létrejönnek a tipikus férfi-női preferenciák?

KÖZELKÉP – Tanulmányok

Az interakcióelméletet igen nehéz pontosan definiálni, mivel alaptézise, hogy minden család más, valamint hogy a viselkedésformák nem csak egy jelentéssel bírnak, amelyeket a családban működő egyének különféleképpen értelmezhetnek. Emiatt a család vizsgálatára irányuló kutatások értelmezése időnként némiképp nehézkes. Ezért a vizsgálatot végző kutatók megfigyelés helyett a családtagokat jellemzően a gondolataikról és viselkedésükről kérdezik, bár a résztvevők megfigyelése szintén a kutatási módszer részét képezheti.

A megközelítést gyakran érte kritika, amiért intuitív érzésekre épít, amelyeket nehéz empirikusan tesztelni. Ráadásul mivel kvalitatív elemzést végez és relatív módon szubjektív, a módszer nélkülözi a kutatáshoz nélkülözhetetlen pontosságot. Az interakcionista modell követői ezért ma már kvantitatív módszerekkel dolgoznak és pontosan dokumentált terepmunkát végeznek. Az elméletet érő legsúlyosabb kritika szerint az interakcionista túlbecsülik a saját valóságát megteremtő egyén erejét, s figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy az ember nem egy önmaga teremtetten világban él. A család választásai és a szélesebb közeg normái közti átfedés érdekes kutatás lehetőségét kínálja. Kristin Park szociológus például tanulmányozta a gyermektelen párok interakciós stratégiáit. Néhányan védekező stratégiákat alkalmaztak, s gyermektelenségük magyarázatoként biológiai okokra hivatkoztak, mások agresszíven hirdették a gyermektelen életforma minden érdemét (Park 2002).

A megközelítés nem veszi figyelembe a kulturális eltéréseket, az interakciót minden kulturális környezetben azonosnak feltételezi. A kritikák szerint az elméletnek magába kellene foglalnia azt a kérdést is, hogy „a földrajzi, faji/etnikai, osztálybeli, nemi, életkori és időbeni tényezők hogyan hatnak a család interakciójára?” (LaRossa – Reitzes 1993: 36).

A CSALÁD CSEREELMÉLETI MODELLJE

A csereelmélet a közgazdasági fogalom szociális kontextusba történő helyezését jelenti. Az 1960-as években kialakult, és az 1960–70-es években fénykorát élő megközelítés az egyénnek a személyes erőforrásai (képzettség, jövedelem, külső megjelenés) és személyisége által az emberi kapcsolatokra gyakorolt befolyását vizsgálta. Az elmélet azt is vizsgálja, hogy az egyén érzelmi bevonódása és kapcsolattól való függősége hogyan hat az egyén kapcsolati erejére.

A csereelmélet központi koncepciója, hogy az emberek erőforrásaik felhasználásával javakat cserélnek. A felek közti jutalom- és költségcseré alakítja az erőviszonyokat a családban, hatással van az otthoni feladatok megosztására, valamint a kapcsolat iránti elkötelezettségre (Sabatelli – Shehan 1993). A jutalmak és a költségek anyagi és nem anyagi természetűek is lehetnek: ajándékok, utazás, szórakozás formáját ölthetik, kimerülhet a családi fészek kölcsönös fenntartásában, jelenthet anyagi támogatást, vonzalmat, szexuális tartalmú viszonyt, érzelmi támaszt, kom-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

munikációt. A családtagok igényeinek kielégítése, a házastárs hozzátartozói iránti tisztelet, a partner barátainak elfogadása is értelmezhető a csereelmélet kontextusában.

A házasságok általában két azonos társadalmi státuszú ember között kötődnek. A kölcsönös cserére épülő, egyenlő vagy közel egyenlő kapcsolatok a jellemzők, ha azonban a csere egyensúlya megbillen, valami oknál fogva egyoldalúvá válik, az a kapcsolat felbomlásához vagy boldogtalanságához vezethet. A családon belüli döntések a házastársak rendelkezésére álló erőforrások hatása nyomán szülehetnek. A saját erőforrások vagy alternatívák nélküli emberek mások preferenciáit részesítik előnyben, ezért kis valószínűséggel lépnek ki egy rosszul működő kapcsolatból (Brehm et al. 2002).

A műltra visszatekintve az elmélet alapjait a legkisebb érdeklődés elvét megfogalmazó Willard Waller munkásságában fedezhetjük fel. A kapcsolat iránt kevésbé elkötelezett fél nagyobb hatalommal bír, alkalmas a másik fél kihasználására. Az a házasság, aki kész a házasság felbontására vagy a kapcsolat megszakítására, és nem tesz lépéseket az ügyben, nagyobb dominanciával rendelkezik (Waller 1951).

Randevúzó párok körében végzett longitudinális vizsgálat azt bizonyította, hogy a legkisebb érdeklődés elve még ma is érvényes. Az ilyen kapcsolatokban a felek mindegyike azt érzékeli, hogy a kapcsolatba való bevonódása eltér a partnerétől. A pár kevésbé bevonódott fele azt érezte, hogy nagyobb kontrollal rendelkezik, így a kapcsolat folytatása vagy megszakítása az ő döntésének függvénye. A kapcsolat stabilitása és a vele való elégedettség érzése azonban az egyenlő érzelmi bevonódás esetén figyelhető meg (Sprecher – Scheeckle – Felmlee 2006).

A csereelmélet nem áll összhangban a családi kapcsolatokat romantikusnak és emocionálisnak minősítő irányzatokkal. A randevúzó párok, a házasság, és a többi elköteleződésre épülő partnerkapcsolat, a válás, sőt még a szülő-gyermek kapcsolatok sem mentesek a felek forrásainak befolyásától. A pénz hatalom, a tehetősebb szülők gyermekei például nagyobb valószínűséggel fogadják el a szüleik értékrendjét (Luster – Rhoades – Haas 1989). „A kevesebb anyagi forrás birtokában lévő szülők számára nagyobb nehézséget okoz a fegyelem betartatása és a gyermek viselkedésének befolyásolása” (Robert Pollak közgazdász idézi Belt 2000: 22).

A csereelmélet teóriájának családra történő vonatkoztatásának kritikája szerint a teória az emberi funkciókat irracionálisan észérvek mentén működőnek fogja fel, sőt igen cinikus a szeretet/szerelem és a felelősség fogalmainak szemléletében is. Igaz, a csereelmélet képviselői nem hagyják figyelmen kívül az érzelmi kötődés és elköteleződés tárgykörét, hiszen az a partner által kínált jutalmak felismerésén alapul, ugyanakkor megjegyzi, hogy az egyenlőtlenség és/vagy a jutalmak és költségek eloszlásának kedvezőtlen aránya – hosszabb idő után – a kapcsolat romlásához vezethet (Brehm et al. 2002).

KÖZELKÉP – Tanulmányok

Az elmélet népszerűtlenségét talán az okozza, hogy az együttélés olyan aspektusaira világít rá, amelyekkel nem szeretnénk szembesülni. Mélységében értelmezi a párkapcsolatokban a hatalom tudatos és tudattalan megnyilvánulásait és szerepét, a források mérlegelését, a házasság és egyéb partnerkapcsolatban működő érzelmi és anyagi függőséget.

A RENDSZERELMÉLETI CSALÁDMODELL

A rendszerelméleti koncepció gyűjtőfogalomként szolgál olyan elméletek összefogására, amelyek a családot önálló intézménynek tekintik. A természettudományból eredő rendszerelméleti modellt a pszichoterapeuták alkalmazták először a családra vonatkoztatva, amely a későbbiekben a családkutatásban is szerepet kapott.

A rendszert egymással összefüggő, egységbe szerveződő elemek vagy alkotóegységek kombinációja alkotja. Egy élő szervezethez vagy egy mechanikus gépezethez hasonlóan, a család alapegységei egy egészet alkotnak, de ez az egész a tulajdonságait is tekintve túlmutat az elemek összességén. A család többnyire egy bizonyos, meghatározott módon funkcionál, az emocionális megnyilvánulások és a családtagok viselkedése a család általános jellemzőjeként foghatók fel. Minden rendszer az egyensúlyi helyzet elérésére törekszik. Akár egy úrhajót vezérlő számítógép esetében, a viselkedésről információ-visszacsatolás érkezik a központba, amely aztán a kapott információnak megfelelően reagál. A külső körülményekben vagy a rendszer belsejében bekövetkező változás beindít egy folyamatot, amelynek célja az egyensúlyi állapot helyreállítása (Whitchurch – Constantine 1993).

A családdinamikában ez a mechanizmus arra próbálja kényszeríteni a megváltozott magatartású családtagot, hogy térjen vissza a családi rendszerben elfoglalt eredeti pozíciójába. A változás bekövetkezése érdekében magának az egész rendszernek változnia kell. A rendszerelméleten alapuló családterápiának éppen ez a koncepció áll a középpontjában. Előfordul, hogy egy családban az egyik családtagot tekintik a probléma forrásának, ilyenkor a pszichológus az egész családot bevonja a terápiába, így az egész rendszert változásra készíti. Terápiás célú beavatkozás nélkül az adott család akár generációk múlva sem tudna megszabadulni a problémás magatartásformától. Irreálisnak tűnhet egy olyan eset, amikor az egyik házastárs azáltal próbálja megoldani a házasságban keletkezett nehézségeket, hogy elhagyja a családot vagy beadja a válókeresetet, mert a rendszerelmélet képviselői szerint az egyén mindig olyan családszisztemet teremt önmaga számára, amiből korábban éppen menekülni próbált.

A társadalomtudósok a rendszerelméletet kiemelték eredeti terápiás közegeből és a család általános vizsgálatára kezdték alkalmazni. Arra szerettek volna választ kapni, hogy a családi rendszer miképpen kezeli az információt, a problémákat, ho-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

gyan reagál krízises helyzetekre, illetve hogyan szabályozza a külvilággal folytatott kapcsolatait. A család határai, éppúgy mint a családtagok közti közelség-távolság, a rendszerelmélet igen fontos kérdéseit képezik (Kantor – Lehr 1975). Az iskola képviselői arra is keresik a választ, hogy a családok rituálékon és családi ünnepeken keresztül miként tudják fenntartani a családidentitás-tudatot (Broderick 1993).

Sokak szerint a modell hiányosságai éppen a specifikáció hiányából adódnak, a család egy rendszer, ez egyértelmű, de hogyan tovább? A terápiás munka során a rendszerelméleti modell igen hatékony módszer mind a terapeuta, mind a kliensek vonatkozásában. Ha a családtagok számára világossá válik a családi rendszer működése, az elméleti tudás gyakorlati alkalmazásával ők maguk is képessé válhatnak a kívánt célok elérésére. A későbbiekben az elmélet az eredeti tartalmán túlmutató határozottabb fogalmi keretrendszerrel bővült. A teória képviselői szerint a családot mint önálló rendszert szemlélő kutatási irány termékeny távlatokkal kecsegtet. A szülők gyermekekre gyakorolt hatásának vizsgálatán túl a rendszerelméleti kutatók nem hagyják figyelmen kívül a gyermek által a családra kifejtett hatásokat sem. E kutatás szellemében született meg pl. a *Children's Influence on Family Dynamics: The Neglected Side of Family Relationships* (A gyermekek hatása a család dinamikára: a családi kapcsolatok mellőzött oldala) (Crouter – Booth 2003).

A család határainak vizsgálata már eddig is jó néhány kutatás kiindulási pontját képezte. A család határainak elmosódása (Boss 1997) gyakori a mostohagyermeket nevelő családokban, amely olyan kérdéseket vet fel pl. hogy az elvált szülők gyermeke egyidejűleg egy vagy két (esetleg) több családnak is tagja-e? A korábbi házastárs és hozzátartozói relatíve még mindig a családhoz tartoznak-e (Stewart 2005)?

A család rendszerelmélet alapú vizsgálata metodikailag meglehetősen összetett folyamat (O'Brien 2005). A modell egyik gyenge pontja, hogy nem foglalkozik a társadalmi struktúrával. A család munkahelyi, iskolai, felekezeti és kiterjesztett családdal folytatott interakcióit érintheti ugyan, de a gazdasági lehetőségek szerkezetét, a faji/etnikai és nemi specifikációkat és a nagyobb társadalmi közösség ismérveit nem analizálja.

A CSALÁD KONFLIKTUSMODELLJE ÉS A FEMINISTA ISKOLA

Mindannyian úgy szeretünk gondolni a családra, mint a minden családtag számára előnyös egységre. A szociológusok évtizedeken keresztül nem is beszéltek másról, mint a tradicionális családi szerepek társadalmi funkcióiról, figyelmen kívül hagyva a nemi különbségeket, a családon belüli hatalmi viszonyokat és privilégiumokat.

A konfliktusmodell és a feminista iskola lerántotta a leplet a látens konfliktusokról és egyenlőtlenségekről. A konfliktusmodell éppen a strukturális-funkcionális elmélet ellenpontját képezi. Nem minden családi működés jó, nem minden viselkedésforma hat pozitívan a család jóllétére, ami jó az egyik családtag számára, nem

KÖZELKÉP – Tanulmányok

szükségszerűen jó a másoknak. A családi interakciók részeként a családon belüli erőszak és a közös nyaralás esete éppúgy megeshet – előfordul, hogy mindez egyetlen nap leforgása alatt.

A konfliktusmodell képviselői a hatalomra, egész pontosan az egyenlőtlen hatalmi viszonyokra hívják fel a figyelmet. Elméletük a hatalom megosztása vonatkozásában magyarázattal szolgál olyan hétköznapi dolgokra is, mint a háztartási feladatok felosztása férj és feleség között. Mivel a családon belüli erőfölény külső forrásból táplálkozik, ezért a modell hívei előszeretettel foglalkoznak a nagyobb társadalmi közeg politikai és gazdasági szervezettségének mintázataival. Az elmélet gyökerei az osztálykülönbségeket kutató Karl Marxig nyúlnak vissza. Marx munkatársa Friedrich Engels, az elméletet a családra vonatkoztatva arra a következtetésre jutott, hogy a kapitalista társadalomban a családon és a házasságon belüli problémák forrása az osztályegyenlőtlenség. Az 1960-as években a marxista teória iránt élenkülő érdeklődés a családra alkalmazott konfliktusmodellt egy más irányba terelte. Marx és Engels még szigorúan a gazdasági különbségekkel foglalkozott, a feltörekvő feminista megközelítés viszont a nemi szerepek rendszerére kezdte alkalmazni a konfliktusmodellt, azaz a férfiak és a nők kapcsolatára és erőviszonyaiban megmutatkozó különbségekre fókuszált, a nagyobb társadalmi összefüggéseket és a családon belüli kapcsolatokat vizsgálva.

Noha a feminista iskolán belül több irányzat létezik, a figyelem középpontjában gender-kérdések állnak. A megközelítés egységes álláspontja szerint a családon és a társadalmon belüli férfidominancia hátrányosan érinti a nőket. A patriarchátus, miszerint a férfiak hatalmat gyakorolnak a nők fölött, a feminista modell fókuszának egyik központi eleme.

A két elméleti modellt a családon belüli egyenlőtlenséget helyezi vizsgálata középpontjába. A feminista irányzat a nőkre és az őket érő befolyásokra irányítja a figyelmet. A nők által végzett otthoni munka mindaddig láthatatlan maradt a társadalomtudomány számára, amíg a feminista iskola fel nem hívta a figyelmet a házimunkára, mint önmagában is gazdasági értékkel bíró tevékenységre. A feminista modell lehetővé tette, hogy olyan dolgok is felszínre kerüljenek, amelyek korábban elkerülték a figyelmet. A társadalomtudomány számára is ismertté váltak az olyan durva cselekedetek, mint a feleség bántalmazása, a házasságon belüli erőszak, a gyermekbántalmazás vagy a többi családon belül elkövetett agresszió. Ezek a drasztikus viselkedésformák korábban is léteztek, de senki nem vett róluk tudomást vagy kezelte társadalmi problémaként őket. A feministák mutattak rá a házimunka megosztásának egyenlőtlenségére, valamint a konvencionális férfi-női szerepek mindkét nemet érintő káros hatásaira.

A korábban jellemzett családszociológiai iskoláktól eltérően a feminista modellt az elmúlt negyven esztendő politikai és társadalmi változásai hívták életre. Az irányzat missziója, hogy az ismereteket tudatosan felhasználva merjen a társa-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

dalom szembezállni és véget vetni a nők és az alárendelt státuszban élő egyének társadalmi osztálykülönbségen alapuló, faji, etnikai, kor szerinti vagy szexuális elnyomásának. A feminista irányzatnak köszönhető a gyökeres változás, hogy a bérezést többé nem befolyásolhatják nemi vagy faji különbségek, válás esetén már nem csorbulnak a nők jogai, a nők és a gyermekek szexuális és fizikai bántalmazása retorziót von maga után, lehetővé vált az abortusz, valamint hogy a fogamzásgátlás az egészségügyi rendszer által támogatott területté vált. A feministák álltak ki a nők fizetés nélkül végzett munkájának elismerése és támogatása, a férfiak házimunkába és gyermeknevelésbe történő nagyobb mértékű bevonása mellett, a magas színvonalú gyermekellátást és a betegség miatt munkából távolmaradó szülő fizetett szabadságát támogatják. A családterápia átalakítására is hatással kívántak lenni, hogy a terapeuta előtt feltáruljanak a családon belüli nemi alapú egyenlőtlenségek, illetve hogy a nők jogait illetően kellő körültekintéssel járjanak el.

A konfliktus alapú és a feminista megközelítést a privilegizált helyzetben lévők nehezen tudják elfogadni. A társadalomtudósok egy része politikai tartalommal túlságosan telítettnek, értékterheltnek, képviseltnek találja ahhoz, hogy tudományosan elfogadható kategóriát képezzen. A kutatók egy része a feminista megközelítést gyenge lábakon álló, történelmi alapot nélkülöző irányzatnak tekinti. A patriarchátus intézménye viszont, amely a primitív társadalmak időszakától kezdve egészen az iparosodás utáni időszakig végigkísérte az emberiség történetét, analitikus kategóriaként eredeti jelentését elveszíteni látszik.

A feminista szemléletet rendszeres támadás éri a média, a politika, a vallási vezetők és a tudomány részéről is. A megközelítés kritikusai attól tartanak, hogy a nők jogainak túlzott megerősítése káros hatással lehet a házasság intézményére és a benne növekvő gyermekekre.

A feminizmus negatív hatásait az elmélet képviselői erősen vitatják. Szerintük lándzsát törni a hagyományos nukleáris családmódel mellett – akár a nők egyenjogúságának és jólétének sérelmére is – etikátlan dolog. Kitartanak azon álláspontjuk mellett, hogy a családszerkezet szempontjából más működőképes, hatékony szerkezeti formák is léteznek (Stacey 1993).

A BIOSZOCIÁLIS CSALÁDMODELL

A család szociobiológiai vagy evolúciós pszichológiai megközelítése „a pszichoszociális tényezőket fiziológiai, genetikai és evolúciós elemekkel kapcsolja össze” (Booth – Carver – Granger 2000: 1018). A bioszociális modell szerint az emberi viselkedés, azon belül is elsősorban a családban megnyilvánuló magatartásformák az ember anatómiai/fiziológiai adottságai, a genetika, valamint a hormonműködés befolyása alatt állnak.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

A bioszociális elmélet térhódítása az elmúlt huszonöt esztendőben ment végbe. A kutatók az elmélet segítségével tanulmányozták a szexuális ragaszkodást, a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseket, a szülői magatartást, a szülő-gyermek kapcsolatot, a felnőttek és gyerekek esetében megfigyelhető gender különbségeket, a szexuális érési folyamatokat és szexuális viselkedést, az udvarlást és a párválasztást, valamint a házasság stabilitását és színvonalát (Booth – Carver – Granger 2000).

A ma emberének viselkedése is értelmezhető a bioszociális elmélet kontextusában. A túlélést segítő viselkedésformák genetikailag kódoltak, s ezt az evolúciós örökséget a generációk egymásra örökölték. Az elmélet gyökerei Charles Darwin a *Fajok eredete* (1859) című művéből eredeztethetők. Darwin szerint a fajok fejlődésében „a legfittebb túlélésének”, az életerős példány megmaradásának elve érvényesül. Az adott fajnak csak a legerősebb, intelligensebb és legjobban alkalmazkodni tudó tagjai képesek a faj megerősödését és fennmaradását szolgáló reprodukcióra. Az evolúciós elmélet mai változatában a gének túlélése, az úgynevezett inkluzív fitnessz fontosabbnak tűnik, mint az egyén túlélése. A védelmező magatartás célja az örökítő anyagot hordozó utód fennmaradásának és reprodukciójának biztosítása, nem pedig közvetlenül az egyén védelme (Dawkins 1976). A bioszociális elmélet szerint bizonyos, eredetileg a túlélést szolgáló emberi viselkedésformák, „természetes” adottságaink, ezért nehéz rajtuk változtatni. A hagyományos nemi szerepek például a vadászó-gyűjtögető életformát folytató közösségek örökségeként maradtak ránk. A férfiak agresszívbak, mint a nők, a nők feladata az utód gondozása stb. – ezek mind a klasszikus biológiai örökségünk részei.

A mai családi mintázatok vonatkozásában is magyarázattal szolgálhat a bioszociális modell. A kutatások szerint a gyermek abúzusát az esetek túlnyomó részében a nem vér szerinti szülő követi el. A mostohaszülők kevesebb pénzt és energiát fektetnek a gyermek fejlődésébe és a jövőjének formálásába (Case – Lin – McLanahan 2000). Az elmélet szerint a vér szerinti szülők „természetes” módon védelmezik genetikai génkészletük hordozóját. A szociobiológusok rámutatnak, hogy a biológiai predispozíciók nem azt jelentik, hogy az egyén viselkedésének befolyásolása vagy megváltoztatása nem lehetséges a közösség struktúrája által. A természetes adottságok (a gének, a hormonok és az agyi működések) és a környezet hatása (kulturális és szociális viszonyok) az emberi attitűdökre és magatartásformákra egymással karöltve hatnak. Egy vizsgálati eredményből kiderült, hogy a házaspárok szerepfőként lévő férfi tagjánál mért magas tesztoszteronszint a házasság gyenge színvonalával korrelált, míg a jobban működő házasságoknál alacsonyabb hormonszintet mértek. Más szóval, „a tesztoszteron egyes esetekben pozitív, máskor negatív hatást gyakorol az emberi viselkedésre” (Booth – Johnson – Granger 2005: 483). Michael Rutter pszichiáter írta le, hogy „a kvantitatív genetikai kutatások erős kölcsönhatást találtak a genetikai és környezeti tényezők között, az emberi megnyilvánulásokat ezért

KÖZELKÉP – Tanulmányok

nem lehet egyik vagy másik összetevőnek tulajdonítani, hiszen egymással interdependens viszonyban vannak” (Rutter 2002: 1–2).

Hosszú időn át az emberi viselkedést magyarázó biológiai elméleteket az egyenlőtlenség és az elnyomás teóriáinak igazolására használták. Így a kutatók egy része mind a mai napig a biológiai hatások determinista megközelítése iránt elkötelezett. A gyermektelen partnerkapcsolatok és a nők elhelyezkedésének általános kritikája alapjául is az evolucionista elméletek szolgálnak. Ugyanakkor a mostohacsaládok és az örökbefogadás vonatkozásában a kutatók elismerik, hogy vannak jól működő példák. David Popenoe szociológus szerint viszont ezek a „nem természetes” családformák ellentétesek az evolúciós örökségünkkel, ezért arra a következtetésre jutott, hogy „nekünk, a társadalom tagjainak cselekednünk kell a mostohacsaládok szaporodásának megállítása érdekében” (Popenoe 1994: 21). Nem meglepő, hogy az ehhez hasonló kijelentések miatt a bioszociális modell a politika és a tudomány szempontjából is igen ellentmondásosnak tűnik.

Mindenesetre az elmélet a kutatók számára érdekes kutatási témákat kínál. Az evolucionista modell jegyében végzett vizsgálati eredmények derítettek fényt arra is például, hogy a férfi partner magas tesztoszteronszintje gyenge házasságot, gyakoribb házasságon kívüli szexuális kapcsolatot és magasabb válási rátát indukál (Booth – Dabbs 1993). A férj és feleség hasonlóan alacsony tesztoszteronszintje erősebb házastársi kötődést, jobb problémamegoldó képességet és támogató közeget teremt.

Kutatók szerint a bioszociális alapú családmódel-kutatás a következő évtizedekben robbanásszerű fejlődésnek indulhat (Booth – Carver – Granger 2000). A család-szociológusoknak az értelmezést illetően azonban körültekintően kell eljárniuk az ideológiai visszasságok miatt – a biológia determináns szerepét hirdető elmélet és az evolucionista modell érvénytelenségét hirdető nézetek között kell egyensúlyozniuk.

Összegzés

A család minden történeti korban, minden társadalomban jelen van, azonban mérete, szerkezete, funkciói, ideálisnak tekintett jellemzői folyamatosan módosulnak, így egyszerre jellemzi állandóság és nagyfokú adaptációs képesség. A tanulmány az angolszász szociológiai szakirodalom segítségével mutatta be a család intézményének és annak működési mechanizmusainak változásait. Az elméletek sokszínűsége rávilágít arra, hogy nem lehetséges egységes családfogalmat alkotni. Az elméleti szempontokon keresztül analizálhatjuk, rendszerezhetjük és értelmezhetjük a családi mintázatokat és gyakorlatokat. Az egyes szempontrendszerek időnként kiegészítik egymást, más esetekben ellentmondanak egymásnak.

A családkülönböző elméleti megközelítései eltérő módon magyarázzák a családdal kapcsolatos jelenségeket. A családkökológiai felfogás szerint a társadalom nem

KÖZELKÉP – Tanulmányok

határozza meg az egyes családtagok viselkedését. Bizonyos kereteket, gátakat szab, ugyanakkor lehetőségeket és esélyt kínál. A családok ökológiája több szinten vizsgálható, egészen a közvetlen környezettől a globális hatásokig. A családökológusok a családok kölcsönös függőségi viszonyát hangsúlyozzák, amely szerint a családok egymástól és a fizikai-biológiai környezettől is függenek.

A családfejlődés elmélet magát a családot helyezi a vizsgálat fókuszába. Abból az alapfeltételezésből indul ki, amely szerint a család kiszámítható módon időről időre átalakulási folyamaton megy keresztül. A fiatalok megismerkedésük után házasságot kötnek, majd gyermekeket vállalnak, akik ha felnőtté válnak, elköltöznek a szülői házból. Ez alapján a családi élet bizonyos konvencionális mintákat követ. Napjainkban azonban egyre jellemzőbb, hogy a különböző életszakaszok összemóldnak, vagy felcserélődnek.

A strukturalista-funkcionalista megközelítés a családot egy társadalmi rendszerként értelmezi. A családi kapcsolatok, a családtagok interakciói nem esetlegesek, hanem összefüggnek egymással, a családtagok egymáshoz való viszonyából vezethetők le. A családot nem a társadalomtól független rendszerként vizsgálja, hanem mint az egész társadalmat alkotó rendszer alrendszerét, mely kapcsolatban áll a többi alrendszerrel és a családot alkotó családtagok személyiségrendszerével. Központi kérdése, hogy a család milyen funkciókat lát el a társadalomban és az egyén életében.

Az interakcionista modell a társas interakciókkal, a személyes érintkezés és a társas kapcsolatok viszonyait, a családon belüli kommunikációt tanulmányozza. Az elmélet szerint a család nem egy szabványos társadalmi egység, hanem a résztvevők egymáshoz való spontán viszonyán alapuló együttműködés. Minden család más, ezért nem létezik standard családszerkezet.

A csereelméleti megközelítés az egyén személyes erőforrásait és személyisége által az emberi kapcsolatokra gyakorolt befolyását vizsgálja. A csereelmélet központi koncepciója, hogy az emberek erőforrásaik felhasználásával javakat cserélnek, a családban is ez alakítja az erőviszonyokat, ami hatással van a családon belüli munkamegosztásra és a kapcsolat iránti elkötelezettségre.

A rendszerelméleti családmódel az olyan elméleteket foglalja magába, amelyek a családot önálló intézménynek tekintik. A családot olyan rendszerként ábrázolják, amely egymással összefüggő, egységbe szerveződő elemek vagy alkotóegységek kombinációit alkotja. Az emocionális megnyilvánulások és a családtagok viselkedése a család általános jellemzőjeként foghatók fel.

A család konfliktusmodellje és a feminista iskola az egyenlőtlen hatalmi viszonyokra hívja fel a figyelmet, a családon belüli egyenlőtleniséget helyezi vizsgálatának középpontjába. A konfliktusmodell szerint nem minden családi működés jó, nem minden viselkedésforma hat egyformán pozitívan a családtagok jóllétére. A családtagok között egyenlőtlen hatalmmegosztás figyelhető meg. A feminista iskolák ál-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

lásponjtja szerint a családon és a társadalmon belüli férfidominancia hátrányosan érinti a nőket, ami az egész család működésére is hatással van.

A bioszociális elmélet alapján az emberi attitűdöket és a családban megnyilvánuló magatartásformákat az emberek biológiai adottságai, illetve a kulturális és szociális viszonyok együttesen befolyásolják. Így például a hagyományos nemi szerepek is genetikailag kódoltak, mivel a nemek szerinti munkamegosztás a régebbi korokban a túlélést szolgálta.

A társadalom folyamatosan változik, új struktúrák és viszonyrendszerek alakulnak. Ezek a folyamatok a jövő tervezésének lehetőségeit, a párválasztási szokásokat és a családot sem hagyják érintetlenül. A hagyományos családmodelltől és nemi szerepektől való eltávolodást sokan a család válságaként értelmezik. A válság jeleiként olyan demográfiai tendenciákat azonosítanak, mint például a házasságban élők számának csökkenése, a házasságon kívüli együttélések számának növekedése, az egyszülős családok növekedése. Ezzel szemben áll az a nézőpont, amely szerint a család belső viszonyainak átalakulása és a család funkciói közötti hangsúlyeltolódás szükségszerű, hiszen ez biztosítja a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodását. A korábbi nemzedékekhez képest az életformák sokkal változatosabbak, az ezek közötti választás nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé. Az alternatív életformák egyre elfogadottabbá válnak, aminek következtében újabb és újabb családformák fejlődnek ki. Ezeket a változásokat azonban nem minőségi romlasként értelmezik, a különböző családformák más-más értékeket hordoznak.

Irodalom

- Aldous, J. (1996): *Family Carrers: Rethinking the Developmental Perspective*. Thousand Oaks, CA. Sage Publications
- Allen, K. R. – Wilcox, K. L. (2000): *Gay/Lesbian Families Over the Life Course*. In: Price, S. – McKenry, P. – Murphy, M. (eds.): *Families Across Time: A Life Course Perspective: Readings*, CA, Roxbury, Los Angeles: 51–63.
- Amato, P. R. (et al.) (2003): *Continuity and Change in marital Quality between 1980 and 2000*. In: *Journal of Marriage and Family* 65(1): 1–22.
- Arnett, J. J. (2000): *Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens through the Twenties*. In: *American Psychologist* 55(5): 469–480.
- Arnett, J. J. (2004): *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties*. Oxford University Press, London
- Bengston, V. L. – Biblarz, T. J. – Roberts, E. L. (2007): *How Families Still Matter: A Longitudinal Study of Youth in Two Generations*. In: Skolnick, A. S. – Skolnick, J. H. (eds.): *Family in Transition*. 14th edition. Pearson Allyn and Bacon, Boston: 315–324.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Berger, P. – Kellner, H. (1970): Marriage and Construction of Reality. In: H. P. Dreitzel (ed.): *Recente Sociology* No. 2. Macmillan, New York: 49–72.
- Bianchi, S. – M. Casper, L. M. (2000): American Families. *Population Bulletin* 55(4). Population Reference Bureau, Washington, DC
- Bogenschneider, K. (2006): *Family Policy Matters: How Policymaking Affects Families and What Professionals Can Do*. 2nd edition. NJ: Erlbaum, Mahwah
- Booth, A. – Carver, K. – Granger, D. A. (2000): Biosocial Perspectives on the Family. *Journal of Marriage and Family*. 62(4): 1018–1034.
- Booth, A. – Crouter, A. C. (2001): Does It Take a Village? Community effects on children, adolescent, and families. NJ: Erlbaum, Mahwah
- Booth, A. G. – Dabbs, J. M. (1993): Testosterone and mens marriages. *Social Forces*, 72: 463–477.
- Booth, A. – Johnson, D. R. – Granger, D. A. (2005): Testosterone, marital quality, and role overload. *Journal of Marriage and Family*, 67(2): 483–498.
- Boss, P. (1997): *Ambiguity: A factor in family stress management*. University of Minnesota Extension publication, St. Paul, MN
- Bould, S. (2003): Caring neighborhoods: Bringing up the kids together. *Journal of Family* 24: 427–447.
- Brehm, S. S. et al. (2002): *Intimate Relationships*. 3rd edition. McGraw-Hill, New York
- Broderick, C. B. (1993): *Understanding family process: Basics of family systems theory*. Calif: Sage Publications, Newbury Park
- Bronfenbrenner, U. (1979): *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, Cambridge
- Brooks, C. (2002): Religious Influence and the Politics of Family Decline Concern: Trends, Sources, and U.S. Political Behavior. *American Sociological Review* 67: 191–211.
- Bubolz, M. M. – Sontag, M. S. (1993): Human Ecology Theory. In: Boss, P. G. W. – Doherty J. – LaRossa, R. – Schumm, W. R. – Steinmetz, S. K. (eds.): *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach*. Plenum, New York: 419–448.
- Case, A. – Lin, I. F. – Lanahan, S. (2000): *Educational Attainment in Blended Families*. Working Paper. National Bureau of Economic Research
- Cherlin, A. J. (2005): American Marriage in the Twenty-First Century. *The Future of Children* 15(2): 33–55.
- Coontz, S. (1992): *The Way We Never Were: American Families and the Nostalgia Trap*. Basic Books, New York

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Coontz, S. (2005): *Marriage, a History: From Obidience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage*. Viking, New York
- Crouter, A. C. – Booth, A. (eds.): 2003. *Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships*. NJ: Erlbaum, Mahwah
- Dawkins, R. (1976): *The Selfish Gene*. Oxford University Press
- Downs, K. – Coleman, M. – Ganong, L. H. (2000): *Divorced Families Over the Life Course*. In: Price, S. J. – McKenry, P. C. – Murphy, M. J. (eds.): *Families across time: A life course perspective, readings*. Roxbury, Los Angeles: 24–36.
- Duncan, G. J. – Brooks-Gunn, J. (2002): *Family poverty, welfare reform, and child development*. *Child Development* 71: 188–196.
- Dunphy v. Gregor (1994). 136 N.J. 99. In: Lind, Göran: *Common Law Marriage. A Legal Institution for Cohabitation*. Oxford University Press
- Edin, K. – Kefalas, M. (2005): *Promises I Can Keep: Why Poor Women Put Motherhood Before Marriage*. University of California Press, Los Angeles
- Elder, G. H. et al. (1995): *Inner-city Parents under Economic Pressure: Perspectives on the Strategies of Parenting*. *Journal of Marriage and Family* 57: 771–784.
- Fields, J. (2004): *America's Families and Living Arrangements: March 2000*. *Current Population Reports (Series P20-537)*. Census Bureau, Washington, DC
- Fiese, B. H. et al. (2002): *A Review of 50 Years of Research on naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebrations?* *Journal of Family* 16: 381–390.
- Furstenberg, F. F. et al. (2004): *Growing Up Is Harder To Do*. *Contexts* 3(3): 33–41.
- Furstenberg, F. F. (2005): *Banking on Families: How Families Generate and Distribute Social Capital*. *Journal of Marriage and Family* 67(4): 809–821.
- Gardner, S. (1990): *Images of Family Life over the Family Life Circle*. *Sociological Quarterly* 31: 77–92.
- Giddens, A. (1992): *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societes*. Polity, Cambridge
- Giddens, A. (1999): *Risk and Responsibility*. In: *The Modern Law Review*. 62(1): 1–10.
- Goode, W. (1963): *World Revolution and Family Patterns*. Free Press. New York
- Hochschild, A. (1979): *Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure*. *American Journal of Sociology* 85: 551–575.
- Hogan, D. P. – Astone, N. M. (1986): *The Transition to Adulthood*. *Annual Review of Sociology* 12: 109–130.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Jackson, P. B. (2004): Role Sequencing: Does Order Matter for Mental Health? *Journal of Health and Social Behavior* 45: 132–154.
- Jamieson, L. (2011): Intimacy as a Concept: Explaining Social Change in the Context of Globalisation or Another Form of Ethnocentrism? In: *Sociological Research Online* 16.
- Jayson, S. (2006): Is 'Failure to Launch' Really a Failure? *USA Today*, March 16.
- Jong-Fast, M. (2003): Out of Step and Havin a Baby. *New York Times*, October 5.
- Kantor, D. – Lehr, W. (1975): *Inside the Family: Toward a Theory of Family Process*. Jossey-Bass, San Fransisco
- Knoester, C. – Haynie, D. (2005): Community Context, Social Integration into Family, and Youth Violence. *Journal of Marriage and Family* 67: 767–780.
- Kreider, R. M. – Fields, J. M. (2005): Living Arrangements of Children: 2001. *Current Population Reports P 70–104*. Census Bureau, July Washington, DC
- Kurz, D. (2002): Poor Mothers and The Care of Teenage Children. In: Cancian, F. – Kurz, D. – London, A. S. – Reviere, R. – Tuominen, M.C. (eds.): *Child Care and Inequality: Rethinking Care Work for Children and Youth*. Routledge, London and New York: 23–36.
- LaRossa, R. – Reitzes, D. C. (1993): Symbolic Interactionism and Family Studies. In: Boss, P. G. – Doherty, W. J. – LaRossa, R. – Schumm, W. R. – Steinmetz, S. K. (eds.): *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach*. Plenum, New York: 135–163.
- Lugo Steidel, A. G. – Contrearras, J. M. (2003): A New Familism Scale for Use with Latino Populatons. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 25(3): 312–30.
- Luster, T. – Rhoades, K. – Haas, B. (1989): The Relation between Parental Values and Parenting Behavior: A Test of the Kohn Hypothesis. *Journal of Marriage and Family* 51: 139–147.
- Luthar, S. S. (2003): The Culture of Affluence: Osychological Costs of Material Wealth. *Child Development* 74: 1581–1593.
- Maccoby, E. E. (1998): *The Two Sexes: Growing Up Apart; Coming Together*. Belknap/Harvard University Press, Cambridge
- Macionis, J. J. (2006): *Society: The Basics (Custom Edition with Study Guide)*. Publisher: Ingram
- Martin, T. C. – Bumpass, L. L. (1989): Recent trends in marital disruption. *Demography*, 26: 37–51.
- Mather, M. – Rivers, K. L. (2006): *The Concentration of Negative Child Outcomes in Low-income Neighborhoods*. Annie E. Casey Foundation and Population Reference Bureau, Washington, DC

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Mattessich, P. – Hill, R. (1987): Life Circle and Family Development. In: Sussman, M. B. – Steinmetz, S. K. (eds.): Handbook of Marriage and the Family. Plenum. New York: 437–469
- McLanahan, S. – Donahue, E. – Haskins, R. (2005): Introducing the Issue. The Future of Children 15(2): 3–12.
- McPherson, M. – Smith-Lovin, L. (2006): Social Isolation. In: America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades. American Sociological Review 71 (June): 353–75.
- Murdock, G. P. (1949): Social Structure. Free Press, New York
- Nippert – Eng, C. E. (1996): Home and Work: Negotiating Boundaries through Everyday Life. University of Chicago Press, Chicago
- O'Brien, M. (2005): Studying Individual and Family Development: Linking Theory and Research. Journal of Marriage and Family 67: 880–890.
- Park, K. (2002): Stigma Management among the Voluntarily Childless. Sociological Perspectives 45: 21–45.
- Popeone, D. (1994): Sociology by David Popenoe. Prentice Hall PTR
- Sabatelli, R. M. – Shehan, C. L. (1993): Exchange and Resources Theories. In: Boss, P. – Doherty, W. J. – LaRossa, R. – Schumm, W. R. – Steinmetz, S. K. (eds.): Sourcebook of Family Theories and Methods. Plenum, New York: 385–411.
- Scanzoni, J. H. (2001): The household in its neighborhood and community. Journal of Family Issues, Special Issue 22(2).
- Sirjamaki, J. (1948): Cultural Configurations in the American Family. American Journal of Sociology 53(6): 464–470.
- Smock, P. J. – Gupta, S. (2002): Cohabitation in Contemporary North America. In: Booth, A. – Crouter, A. C. (eds.): Just Living Together: Implications of Cohabitation in Families. NJ: Erlbaum, Mahwah: 53–84.
- Sprecher, S. – Scheeckle, M. – Felmlee, D. (2006): The Principle of Least Interest: Inequality in Emotional Involvement in Romantic Relationships. Journal of Family Issues 27(9): 1255–1280.
- Stacey, J. (1996): In the Name of the Family: Rethinking Family Values in the Postmodern Age. Beacon Press, Boston
- Stewart, S. D. (2005): Boundary Ambiguity in Stepfamilies. Journal of Family Issues 26(7): 1002–1029.
- Stone, L. (1980): The Family, Sex and Marriage in England, 1500–1800. Harper and Row, New York
- Struening, K. (2002): New Family Values: Liberty, Equality and Diversity. MD: Rowman and Littlefield, Lanham

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Twenge, Jean M. – Campbell, W. Keith – Foster, Craig A. (2003): Parenthood and Marital Satisfaction: A Meta-Analytic Review. In: Journal of Marriage and Family. 65(3): 574–583.
- Wagmiller, R. L. et al (2006): The Dynamics of Economic Advantage and Children's Life Chances. American Sociological Review 71(5): 847–66.
- Waite, L. J. – Gallagher, M. (2000): The Case for Marriage: Why Married People Are Happier, Healthier and Better Off Financially. Doubleday, New York
- Waite, L. J. (2001): The Family As Social Organization: Key Ideas for the Twenty-first Century. Contemporary Sociology 29: 463–499.
- Whitchurch, G. G. – Constantine, L. L. (1993): Systems Theory. In: Boss, P. – Doherty, W. J. – LaRossa, R. – Schumm, W. R. – Steinmetz, S. K. (eds.): Sourcebook of Family Theories and Methods. Plenum, New York 325–352.
- Whitehead, B. D. – Popenoe, D. (2006): The State of Our Unions 2006: The Social Helath of Marriage in America. Piscataway, NJ: Rutgers University, National Marriage Project
- Yorburg, B. (2002): Family Realities: A Global View. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall